

Timár Judit

Eltérő települési adottságok, közös női sorsok

Célok – módszerek

A magyarországi társadalomkutatásokban meglehetősen ritka megközelítést képviselve, e tanulmány egy olyan alapku-
tató legfontosabb eredményeit foglalja össze, *amely meglévő társadalmi problémák enyhítésének elkötelezett szándéká-
val* készült. Az a néhány részlet, melyet a nők helyi politikában, illetve közéletben való alacsony arányú részvételéről a
helyi önkormányzatokra irányuló empirikus kutatások (pl. Táll 2000) „melléktermékeként” megismerhetünk, vagy amit a
feminista kutatások statisztikai elemzései (Vajda 1991, Kiss 1999, Lévai–Kiss 1999) feltárnak, számunkra a kiindulópont-
ot jelentették. Projektünk¹, remélve, hogy eredményeivel hozzájárulhat a nők politikai részvételének növeléséhez, egy-
részt azokról a *korlátokról* kívánt átfogó, ugyanakkor *differenciált képet* adni, melyek a nők helyi önkormányzati döntés-
hozatalba való hatékony bekapcsolódását nehezítik, másrészt olyan *sikeres stratégiákra* keresett példákat, amelyek az eu-
rópai átmeneti társadalmakban követendőek lehetnek a helyi szinten tenni akaró nők számára.

A kutatás során abból a megfontolásból alkalmaztunk *kvalitatív módszereket*, azon belül is mélyinterjúkat², hogy a *kü-
lönöző adottságú települési környezetben*, helyi társadalmakban végigjárt élet-, illetve karrier-utak megismerése révén
meghatározhassuk a *sikerek és kudarcok okait*, kiszűrjünk azokból az általánosítható tapasztalatokat. Az interjúk segít-
ségével a nők helyi önkormányzásban való részvételének olyan, más kutatásokban még nem részletezett összefüggései
tárultak fel, mint:

- a közösségi karrier építésének családi környezetben, képességekben, társadalmi és munkakapcsolatokban utolérhető
motivációi, segítő és hátráltató tényezői, sikerei és kudarcai;
- az adott történelmi, gazdasági, társadalmi beágyazottságú, politikai kultúrájú helyi társadalom döntéshozásában va-
ló részvétel módjai, területei, hatásai, ezek társadalmi nemi meghatározottságai és következményei;
- a közélet és a magánélet összekapcsolásának sikerei és konfliktusai.

A *kutatási helyszínek* kiválasztásához figyelembe vettük, hogy bár az 1990. évi nagy visszaesést követően – s az orszá-
gos politika szintjével ellentétben – a nők önkormányzatokban való részvételi aránya folyamatosan emelkedett (1990-
ben 16%, míg 1998-ban közel 23% az önkormányzati képviselők között), a gazdasági és politikai hatalom különbségeit
is kifejező *településhierarchia mentén lényegesen eltérő szintű a nők képviselete a polgármesterek között*: (1. táblázat)

1. táblázat. A polgármesterek nemi megoszlása településenként, 1998, 2002

Településnagyság- kategóriák	1998				2002			
	Nő		Férfi		Nő		Férfi	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
x–499	152	14,8	874	85,2	172	17,7	802	82,3
500–999	93	13,6	593	86,4	120	17,1	583	82,9
1000–1999	79	12,0	578	88,0	92	13,8	575	86,2
2000–4999	53	10,8	438	89,2	56	11,0	455	89,0
5000–9999	8	5,9	127	94,1	12	8,8	125	91,2
10000–49999	4	3,5	111	96,5	7	5,8	114	94,2
50000–x	1	4,8	20	95,2	2	9,5	19	90,5
Összesen	390	12,5	2741	87,5	461	14,7	2673	85,3
Ebből: Városok	14	6,4	204	93,6	19	7,6	232	92,4
Falvak	376	12,9	2537	87,1	442	15,3	2441	84,7

Forrás: Timár 2000, valamint a 2002. évi helyhatósági választások eredményeiből készített saját számítások

¹ A tanulmány a „Women in Local Governments and Local Policy-making: Slovenia and Hungary Compared” c. kutatási projekt keretében, az Open Society Institute támogatásával, az MTA regionális Kutatások Központja, a Pszma Hungary Közvéleménykutató Intézet és a Magyarországi Női Alapítvány közreműködésével készült.

² E tanulmány szerzőjén kívül az interjúkat (2001 őszén, illetve telén) Baráth Gabriella, Neményi Mária, Schwarcz Gyöngyi, Váradi Monika Mária, Velkey Gábor és Zentai Violetta készítet-
ték, akiknek ezúton is köszönetet mondok, hogy munkájuk eredményeit e publikációban felhasználhattam, s következtéseimet véleményük ismeretében tovább finomíthattam.

- A nők esélye a városi önkormányzatok legmagasabb pozíciójának megszerzésére nagyon erősen korlátozott. Az önkormányzati választások 3. ciklusában, vagyis kutatásunk időszakában 218 városból mindössze 14-ben volt nő a polgármester – ők a megyék több mint felében hiányoztak a várospolitikából (arányuk 2002-re is csupán 1%-kal nőtt, így jelenleg 7,6%). A 20 férfival szemben mindössze 1 nő kapott lehetőséget arra, hogy 50 ezer főnél nagyobb várost vezessen (jelenleg ketten vannak ebben a pozícióban).
- A nőpolgármesterek jelenléte vagy hiánya a falvakban szintén jó kifejeződése a településhierarchiának és a „hatalmi piramisnak”. Az 500 főnél kisebb falvak közül minden hetediket nő vezetett, míg a 2–5000 fős falvak közül csak minden tizediket. (Érzelhető, azaz 3–3,5%-os növekedés csak az 1000 főnél kisebb településekben következett be 2002-ben).
- A nők sokkal nagyobb valószínűséggel lehettek az országos területfejlesztési politika ún. kedvezményezett térségeinek falvaiban polgármesterek. Ezek a területek elmaradottsággal, tartós munkanélküliséggel, ipari szerkezetváltással vagy egyoldalú mezőgazdasággal kapcsolatos problémával küzdenek.

Mindezeket túl tekintettel voltunk a piacgazdaság kiépítésével növekvő *regionális különbségekre* is. Végeredményben ezért a következőképpen választottuk ki a megkérdezettek lakóhelyeit:

- az ország alföldi, elmaradottnak számító térségeiből, valamint a fejlettebb, nyugat-, illetve közép-magyarországi régióiból (3-3 különböző megyéből) egy-egy, a településhierarchia alacsonyabb fokán lévő (1500-nál kevesebb lakost számláló) falut, egy-egy (közel 20, illetve 25 ezer fős körüli) kisvárost és egy-egy 100 000 főt meghaladó népességszámú nagyvárost;
- a mind a településhierarchiát, mind a gazdasági fejlettséget tekintve egyedülállóan kiemelkedő pozíciójú fővárosban az egyik legjobban és az egyik legkevésbé fejlett kerületet.

Az előzetes kérdőíves felmérés³ eredményeit felhasználva a városokban igyekeztünk minél magasabb pozícióban lévő embereket (polgármester híján bizottsági elnököt, egy esetben jegyzőt) bevonni a mintába, míg a falvakat kifejezetten úgy választottuk, hogy nőpolgármesterrel készíthessünk interjút.⁴ A nők helyi politikában való részvétele sajátosságainak megértése érdekében a helyszínenként két nő mellett egy-egy férfit is bevontunk a mintába, így – két sikertelen próbálkozás miatt – összesen 22 ember életéből merítve részletes információkat.

A minél sokszínűbb kép megrajzolását segíti, hogy a megkérdezett 15 nő zöme – az országos helyzetnek megfelelően – ötvenes, kisebb részben negyvenes éveiben jár, de van közöttük egy 25 és egy 69 éves képviselő is. Meghatározó mértékben felsőfokú végzettségűek (nagy számban nem is egy diplomával), de, épp a kis települések hátrányos helyzetét tükrözve, a három középiskolai végzettségű interjúalanyból kettő a két vizsgált faluban található. A három főállásban politizáló, illetve egy, csupán képviselői tiszteletdíjából élő megkérdezett kivül a többiek szellemi foglalkozásuk vagy nyugdíjasok. Jelenlegi, illetve „előző” foglalkozásukat tekintve ugyan a pedagógusok-népművelők jelenléte a legjellemzőbb, azonban épp az egyik polgármester, illetve alpolgármester a vállalati szférából jött, de kezdeti munkahelyi tapasztalataikat mások is szerezték ott. Felerészben tagjai valamelyik pártnak (3 MSZP, 2 Fidesz, 1 FKGP, 1 SZDSZ, 1 Néppárt-tag), s ennél többen vesznek részt magasabb szintű politikai döntéshozó testületben, civil és szakmai szervezetekben. Bár a megkérdezettek legtöbbször házas, több hajadon, elvált és özvegy is van köztük. Ugyanígy: a megkérdezettek legjellemzőbben két gyermeket nevelnek, illetve neveltek, azonban találhatóak közöttük három gyermekes családanyák, de gyermektelenek is.

A négy megkérdezett alpolgármesteri, két bizottsági elnöki funkcióban lévő s további, funkció nélküli (felerészben párttag: 2 MSZP, 1 Fidesz, 1 MKDSZ) férfi önkormányzati képviselő, ha természetesen nem is a fenti arányokat követve, de számos vonatkozásban hasonló összetételben került a vizsgálati mintába. A legjellegzetesebb eltérés, hogy a 7 megkérdezett egyike sem pedagógus vagy nyugdíjas, ellenben képviselteti köztük magát egy vállalkozó – továbbá, hogy valamennyien nők.

Rendkívül tanulságos, hogy a felmérésünk óta lezajlott 2002. évi helyhatósági választásokon valamennyi férfi interjúalanyunk meg tudta őrizni képviselői pozícióját. Nem úgy a nők. Tizennegyük⁵ közül – a helyi politikában csatlóva – egy kisvárosi képviselőnő nem is indult a választásokon, további négy fő (3 egyéni, egy listás jelöltként) azonban próbálkozása ellenére sem tudott bennmaradni a testületben. Mind a négyen nagyvárosiak, illetve budapestiek (1 Fidesz, 1 Fidesz–MDF, 1 SZDSZ és 1 fő az előző választáson a Fidesz, most egy egyesület színeiben indult). Mindazonáltal saját pártjuk azóta is 2–12 fővel, de kizárólag férfikkal, jelen van a testületben.

³ A kérdőíves felmérés eredményeit e kötetben Lehmann Hedvig tanulmánya foglalja össze.

⁴ Mindössze egy olyan helyszínrünk volt, amely nem szerepelt az előzetes kérdőíves felmérésben (a válaszadástól való elzárkózás miatt). Ezt a települést azonban, lévén hogy ez az ország egyetlen nagyvárosa, ahol nő áll az önkormányzati testületet élén, mindenképpen be akartuk vonni a kutatásba – végül sikerrel.

⁵ A 15 megkérdezett között volt egy, azóta állást változtatott jegyzőnő.

A közösségi karrier építésének motivációi, útjai

Tipikus segítő tényezők – egyedi élettörténetek

A nők helyi önkormányzásba való bekapcsolódásának módjai, az odáig vezető út motivációi természetesen személyre szabott, egyedi történetek. Számítalan befolyásoló tényező eredőjeként formálódnak, ezek között azonban interjúalanyaink többségénél kiemelhető egy-egy markáns, meghatározó körülmény. Ezekből is három tekinthető az 1990-es évek Magyarországon helyi politikai részvételre ösztönző „tipikus” tényezőnek.

I. A korszak s nyilván a kelet-közép-európai térség jellemzőjeként számos nőt és férfit – a maga és/vagy családja életét áthangoló-átfordító – két rendszerváltás *sajátos történelmi szituációja* tett a helyi döntéshozatal aktív részesevé. Az ő közéleti karrierjük elválaszthatatlanul *kötődik politikai pártokhoz*, az átmeneti társadalmakra jellemző, elsősorban a régi vagy az új értékrend harcos követőiként általában ily módon állva ki vagy éppen véve elégtételt önmaguk és családjuk múltjáért.

I. a) Az egyik oldalon a *szocializmus káderei* állnak.

Tipikus képviselőjük az a kisvárosi, 50-es éveit végén járó képviselőnő (Ibolya⁶), aki a cseléd nagymamák és a három műszakos (MSZMP-tag) gyári munkás (az alkoholista apa öngyilkossága után őt egyedül nevelő) anyja utóda-ként egy szolgáltató vállalat osztályvezetőjévé, a család első felsőfokú végzettségű tagjává tudta felküzdeni magát. Nehezen megdolgozott sikereit hálás a szocializmusnak, ahol tanulhatott s lépésről lépésre egyre nagyobb lakásba költözhetett: *„Én úgy látom, hogy igazán nagyon sokat tett értünk a Kádár-időszak, mert lehetővé tette a kisembereknek, munkásembereknek is, hogy ha dolgoznak, előbbre tudnak lépni; saját lakáshoz jutottak, autóhoz, zárt kerthez. (...) Van egy reklám, egy kávé reklám a tévében, a férfi a gyerekével meglátogatja az apját (...) és azt mondja, hogy a jelent a múlttal együtt szabad értékelni, de figyelni kell a jövőre is. Nem szabad megtagadni azt a múltat, ami eljutott bennünket addig, ahonnan fordulatot vett ez az ország, mert akkor alapoztuk meg a jövőnket. Igaz, hogy jelentős mértékben eladósodott az ország, de értünk – és kaptunk is belőle, azok is, akik fideszesek, akik akkor tanultak.”* Nem véletlen, hogy annak idején munkahelyéről „kikérték” az MSZMP helyi pártapparátusába, ahol 1989-ig, több mint tíz évig dolgozott, s amire nosztalgiával emlékezik: *„Lehet, hogy még most is itt dolgoznék, ha nem oszlik fel a pártbiztonság. Nagyon szerettem itt dolgozni. (...) Észrevettek engem ebben a városban, hogy többre vagyok képes, mint amit addig elláttam, hogy méltányolták a közéleti tevékenységemet és alkalmasnak tartottak. Alkalmas is voltam.”*

Hogy a kisváros helyi társadalmá mennyire nem volt egységes ebben a megítélésben (Kovács–Váradai 1997), azal, ha korábban nem is, de a rendszerváltáskor mindenképpen szembesülnie kellett. Közéleti karrierjét megtörte a fordulat, s 1990-ben már nem akart a helyi önkormányzati munkában részt venni, mivel *„akkor nagy MSZMP-ellenes hangulat volt, új pártok alakultak, és az apparátusbeli munka miatt sem akartam indulni – kerüljenek mások előtérbe”*. A városi önkormányzati hivatalban sikertelenül munkát keresve visszament hát egykori munkahelyére.

A következő parlamenti választásokon revansot vett MSZP-nek azonban újra nélkülözhetetlenné váltak a megbízható helyi káderei, s fordítva: a helyi szervezetek „véd- és dacsövetsége” lehetőséget adott számos embernek önbecsülése visszaszerzésére. Ibolyát is *„megkereste a párt”*, s 1994-ben éppúgy, mint '98-ban győztesként kerülhetett ki egyéni körzetben, s a helyi önkormányzatban folytatta közéleti karrierjét, mellette elnökségi tagságot is vállalva pártja helyi szervezetében.⁷

I. b) A fentiekkel ellentétben, a szocializmus tagadásában felnőve, az 1989-es rendszerváltással azonosulva, a végre megnyílt lehetőségekkel élve kerültek a helyi politika színpadára az *„új pártalapítók”*. Ennek a karrierépítési útnak két markáns képviselőjét – talán nem véletlenül – a két vizsgált kisvárosban találtuk meg.

A 70. évéhez közelítő Matild családja a kulákdölgözés tipikus áldozata. Bár aktívan politizáló apja mellett szinte gyermekként lett tagja az alföldi mezőváros életében oly meghatározó egykori kisgazdapártnak, s bár saját bevallása szerint ő nem *„háziasszony típus”, neki „a közéletiség inkább fekszik”, a református civis gazdacsaládban „zavarta-*

⁶ Az itt használt keresztnevek mindegyike álnév – elsősorban az interjúalanyok „beazonosítását” segítik, lévén, hogy némelyiküket többször is idézzük.

⁷ A „káder-utat” lehetett persze az Ibolyára jellemző párthoz való érzelmi kötődés nélkül, az odatartozást mégis hivatásos politikai pálya építésére használni s segítségével – különösebb töreks nélkül – önkormányzati főállású vezetővé válni. Ehhez viszont többek között vezető funkció kellett a pártban, ami általában nem a nők kiváltsága volt. Összehasonlításként jó példaként szolgál egyik nagyvárosi férfi interjúalanyunk közéleti karrierje. Ő már 1956 után született, a KISZ-ből indult s minimális kiterőssel pártfunkcionáriusként kereste kenyerét is, s bár kétségtelenül nem kis kockázatot vállalva, az MSZP-ben még 1989-ben is pár hónapos állást vállalt (a térségben akkor már egyedül megkapva ezt a lehetőséget): *„Elkezdtém dolgozni, ez egy teljesen reménytelen ügy volt, romokban minden. Itt a választás a nyakunkon, és a baloldal akkor nagyon vesztes pozícióban volt, nyilván a politikai baloldal, az MSZP miatt, és talpon kellett maradni a pártnak. Talpon maradt a maga 8%-ával. Ez azt jelentette, hogy megmaradt az állásom. Mást is jelenthetne, de számomra azt jelentette, hogy megmaradt az irodavezetői állásom.”* Tartva a '94-es választás eredményétől, nem hagyta magát az eseményektől sodortatni. Újabb diploma megszerzésébe fogott, *„készülve a civil pályára is”* s remélve: *„ha sikerül megkapaszkodni a politikában, akkor ott sem haszontalan ez – és nem is lett haszontalan”*. 1994-ben listavezetőként önkormányzati képviselő, majd a következő választáson főállású alpolgármester lett.

lanul” felnevelkedve valószínűleg az édesanyja által élt családjára-szerep jutott volna neki is. A szocializmus által hirtelen szegénysorba taszítva azonban saját erejéből, több diplomát, munkahelyein elismertséget szerezve küzdötte fel magát. Mint egy korábbi interjúban (Kovács–Váradai 1997: 40) elmondta: „Büszke vagyok. Kirántották a vagyont a korosztályom lába alól – nekünk kellett lépést váltani, és talpon maradtunk. (...) Nem igaz, hogy buta a paraszt.”

Sikerei ellenére a sérelmek maradtak erősebbek, így nem csoda, hogy 1989 új korszakot nyitott számára: „Lelki-
leg fölemelő érzés volt a rendszerváltás, attól kezdve érzem magam teljes értékű embernek. 40 évig elnyomás alatt voltunk, egy bizonyos határig jutottam csak el, nem voltam párttag, és első vezető igencsak párttag lehetett. 1989 – pártok újraalakulása; itt nálunk a hozzám hasonló korúakból, elsősorban belőlünk alakult újra a kisgazdapárt, akik annak idején tagok voltunk és nem sározódtunk be a negyven év alatt. (...) Óriási lelkesedéssel kezdtünk hozzá az újjászervezéshez, reménykedtünk, hogy valami visszajön abból, ami volt.”

Bár nem tartja magát „politikus alkatnak”, illetve „szószólónak”, szervezni azonban mindig szeretett, s a már nyugdíjas korában ráköszöntött sajátos történelmi pillanatban „új erőre kapott”, a lelkesedése és az ambíciói a pártból (annak vezetőségéből) egyenesen vitték a helyi önkormányzati képviselőséghez is. Egy annak idején meghatározó módon „kisgazdapárti” településen, a Matild családjának sorsán osztozók sokaságával körülvéve pedig nem volt nehéz támogatottságot szerezni: „Ebben a pici városban nyitott könyv az életünk. Tősgyökeres (...) -iek vagyunk, módosabb, vagyonosabb, közismertebb családokból származunk, köztisztviselőként álló szülőkkel. Úgy politizálunk, élünk, hogy senki nem mondhatja ránk, »hát ez beszél«. (...) Ha tudom, hogy valaki az X. Y. Z. gyereke, és azok rendesek, nekem nem köll ajánlólevél.”

Jolán családi háttere nem ennyire egyértelmű: csak apai részről voltak a szülők módosabb parasztemberek. Bár apja köztisztviselőként álló ember maradt, Jolán szerint a TSZ-szervezéssel „minden elveszett, (...) gyakorlatilag a család teljes egzisztenciája”, ráadásul anyja betegségével is meg kellett küzdeniük. Jolán ugyan nem a Matildéhoz hasonló osztályöntudattal tekint vissza e korra, részben, mert ekkor még csak kislány volt. A veszteséget azonban saját bőrén érezte, s láthatóan nagyon fájdalmasan élte meg: míg jóval idősebb nővérei mindent megkaptak, őt már csak középiskolai tanulmányai befejezéséig tudták támogatni szülei. Továbbtanulni már csak gyors férjhezmenetele után, két gyermeke nevelése mellett tudott. Szakmai pályafutását sikeresnek tartja, de azt hátránynak érezte, hogy (férjéhez hasonlóan) nem volt tagja az MSZMP-nek: „Eleve kimaradtunk egy csomó olyan dologból, mint például a KISZ. Amit összegyűjtöttünk, azt mindet a két kezünkkel gyűjtöttük. Ha van hátrányos család, mi azok voltunk. Miniket azért büntettek, mert nem sorházat építettünk, vagy nem mentünk be egy kalitkába, hanem úgy döntöttünk, hogy felépítünk egy házat.”

Így férjével együtt Jolán is az új éra lelkes pártalapítója lett: „1989-ben léptünk be zöldfülűként, politikai előélet és tapasztalat nélkül a pártba (MDF). Hogy miért? Mert igazából mindig úgy éltük az életünket, hogy nem voltunk közel a hatalomhoz semmilyen szinten. Nem tartoztunk bele abba a körbe, akik előnyöket húzhattak abból. Mindenért meg kellett dolgozni, és ezért arra gondoltam, hogy ha nekem nem is adatott meg az, hogy egy könnyebb előrejutást válasszak, de a gyerekeink akkor voltak középiskolások és azt gondoltuk, hogy nekik csak nagyobb lehetőséget kellene teremteni, és hogyha ebben én részt tudok venni, akkor odateszem, amit tudok.”

Pedig Jolán szerint egyáltalán nem volt könnyű egy „kommunista fészekként” ismert kisvárosban a választások előtt ellenzéki szerepet vállalni. Mégis, Matildéhoz hasonlóan, őt is elragadta „a kor lendülete, hangulata”. Csakhogy számára nem hajdan volt párttársak adtak erőt. Az MDF-ben újonnan megismert „remek emberek” nyújtotta élményt viszont „nem adná semmiért”, s fontosnak tartja kiemelni, hogy ebből nem volt semmi – kézzelfogható – haszna. Az elismerés ráadásul minden bizonnyal kölcsönös volt, hiszen Jolán rögtön a helyi pártszervezet elnöke lett. Innen pedig számára is egyenes út vezetett 1990-ben az önkormányzatba – listáról – való bekerülésig. Bár ennek a pártnak a tagjaként későbbi politikai pályafutása már korántsem volt ilyen egyenletesen felfelé ívelő, az első ciklusban két évig még alpolgármesteri szerepben is kipróbálhatta magát.

Bár nem a Jolánéhoz, s még kevésbé a Matildéhoz hasonlítható „rendszerváltó elhivatottság” motiválta, azonban szintén a „rendszerváltó hangulat” sodorta a főváros egyik kedvezőtlen helyzetű kerületében élő Esztert a helyi közéleti szerepvállalásba. Családjától ugyan nem kapott különösebb inspirációt, de úgy nevelték, hogy „az átkosban volt véleménye”, megvolt a „politikai irányultsága”. Így talán nem véletlen, hogy épp az SZDSZ-hez csatlakozott, de, mint mondta: „Véletlenül kerültem bele a politikába. (...) Egész véletlen, hogy a kerületben közel volt az SZDSZ-székház az én munkahelyemhez. Az OTP-ben dolgoztam, és bejártak olyanok, akik az SZDSZ-ben (...) ez '88-'89, akkor volt ez az egész, és úgy rábeszéltek, hogy menjek már át munkaidő után, ha már nekem is ez a véleményem, végül is csak ennyiről volt szó. Átmentem, és tényleg nagyon jól éreztem magam, mert amikor az ember ugyanazon a véleményen van (...) szóval jó volt a hangulat, szóval olyan rendszerváltós hangulat volt. Akkor beléptem az SZDSZ-be, és jöttek a

választások (...) nem nagyon volt olyan, akit jelöltek volna képviselőnek, és úgy húzták fel a kezemet mellettem, hogy tartsad fel (...) Hát besikeredtem, így lettem képviselő.” Később ugyan már folyamatosan talált magának elvarratlan szálakat, befejezetlen feladatokat, melyek miatt nem hagyhatta abba megkezdett képviselői munkáját, azonban pártjának is szüksége volt rá mindhárom ciklusban – maradt tehát.

I. c) Inkább a jövő felé átmenetet képezve, a sajátos történelmi szituációhoz csak annyiban köthető a harmadik altípus megjelenése, hogy talán kevésbé tudatos, illetve módszeres káderpolitikával, de a gyorsan kiépítendő tömegbázisuk megteremtéséhez az új pártok is megtalálták, s folyamatosan megtalálják a „pártkatonák” új generációját. Ez részben annak is köszönhető, hogy – történelmi korszakoktól függetlenül – mindig vannak olyan személyiségek, akik felismerik valamely pártban azokat a megszerzhető előnyöket, amelyekért érdemes magukat alávetni neki.

Közéjük tartozik Csilla, a nagyvárosi, a rendszerváltást még gyermekként átélő, épp csak iskoláit befejező képviselő. Bár szülei a szocializmusban „amennyire lehetett ellenzékiek voltak”, elsősorban mégis hivatásuknak éltek, s lányukat is óvták a politizálástól. Arra inkább az egykor szociáldemokrata pártból indult, jelenleg MDF-es nagymamától kapott biztatást. Csilla 1997-ben lépett a Fidesz helyi szervezetébe: „Hogy ez most miért? Hát nyilván, mert egyetértettem azokkal, amiket gondoltak, meg akkor már kezdett egy olyan irányzat megerősödni a Fideszben, aminek végül is az lett az eredménye, hogy most már konzervatív irányba eltolódott, és ez szimpatikus volt, és gondoltam, hogy én is tudok tenni valamit. De én nem gondoltam képviselőségre először. Mégis 1998-ban megkérdeztek, hogy vállalnám, és úgy gondoltam, megpróbálom. (...) Nem sok időm volt, megkérdezték, és utána egy-két napom volt dönteni.” Úgy tűnik, a párt a magára találást hozta meg számára, azonban egyelőre befolyásolhatónak látszik, és – akárcsak a szocializmus pártkatonáinál – gyakrabban tűnnek fel értékeléseiben a párt-szólamok, mint a kiforrott saját gondolatok (Schwarcz 2001); a feladatokra sokkal inkább kiválasztják, mint ő választja azokat.

II. A helyi önkormányzásba való bekapcsolódásnak kiemelt ösztönzője lehet a *családi háttér*. Bár természetesen a családi környezet valamilyen módon mindenkire hat (a fentebbi életutak tanúsága szerint számos esetben meghatározó élményt, indirekt befolyást jelent), ebbe a csoportba itt azokat soroljuk, akiknek a szülei, nagyszülei, közvetlen rokonai maguk is közéleti szerepet vállaltak. Olyan tevékenységet, amely akár képviselt értékrendjével, akár elért eredményeivel követendő példát, direkt ösztönzést ad.

Ilyen indíttatással kezdte közéleti karrierjét a fővárosi, ma már nyugdíjas Kriszta. Anyai nagyszülei vidéki otthonukban a 20-as években komoly nehézségeket vállalva a szerveződő földmunkás mozgalomnak adtak helyet, s bár szülei már nem politizáltak, a baloldaliságot és a másokon való segítést a családtól kapott meghatározó élménynek tekinti: „A nagymama, a jobb módú asszony, a szegény családoknak, ha megszületett gyereke, vitte a gyerekágyhoz az ennivalót, a húslevest, a segítséget, és hónapokig hiteleztek ezeknek a családoknak, csak hogy segíteni tudjanak. És én ezt gyerekfejjel úgy éltem meg, hogy – akkor már volt 40 hold földjük, tanyájuk, a városban városi házuk – amikor megjött a termés, akkor a nagypapa mindig ment kocsival, vitte a szegény családoknak, a sokgyerekeknek, akiknek olyanok voltak az életkörülményeik. És én ezt gyerekfejjel végignéztem, mindig tudtam, mit miért csinálnak.”

Kriszta munka mellett szerzett egyetemi diplomájával „egyszerű kubikus embereknek” volt művezetője. Segített nekik tanulni, kirándulást szervezett számukra; „mindig közösségekben kívántam élni” – mondta. Itt szerezte városismeretét és városismeretét is. Tanácstagnak – bár ilyen ambíciói nem voltak – a lakóbizottsági elnökök javaslatára mint aktív lakóbizottsági tagot harmadmagával jelölte a Hazafias Népfront 1985-ben (igaz, akkor, bár elég friss tagsági könyvvel, már tagja volt az MSZMP-nek is). Értékelése szerint őszinte „programbeszédének” köszönhetően „iradatlan magas százalékaránnyal” nyerte a választást. „Azóta vagyok képviselő. Ez olyan, mint a mákony. Aki ebbe egyszer beleszagol, belekóstol, főleg, ha ilyen mentalitású, az nem tudja abbahagyni.” Munkahelyéről mindvégig szabadsága terhére végezte képviselői feladatait, „ne mondhasssa senki, hogy a munkaidő rovására politizál”. 1990-ben már az MSZP listás jelöltjeként jutott be kerülete önkormányzatába.

III. A közéleti karrier kialakításában a megkérdezettek körében az *autonómia iránti igény*, az *egyéni- és közösség-építő ambíciók* szerepe bizonyult a legtöbbször kiemelt fontosságú motíváló tényezőnek. Az ilyen politikusok végezhetik tevékenységüket politikai párthoz kapcsolódva vagy attól függetlenül, a szülők támogatásával vagy velük szembe fordulva, kifejezetten a települési közösség, de akár inkább saját érvényesülésük érdekében is. Ide sorolható interjúalanyaink között leginkább céljaik, az önkormányzásban való saját szerepük megítélése, a helyi politikáról alkotott felfogásuk alapján lehet differenciálni.

III. a) *Értékracionális*, elvek, politikai, erkölcsi értékek köré szerveződő *politizálás* képviselői:

Kiváló példája e típusnak Kata, az 50-es éveiben járó nagyvárosi képviselő. Komoly nehézségekkel induló gyermekéveiben 1951-ben politikai okokból bebörtönözték édesapját. A családban szerzett élmények őt mégsem a fennálló társadalmi rendszer, hanem bármely félelemkeltő hatalom ellen fordították: *„Énbelém a félelem belém ivódott, és a félelem tagadása. Szóval, hogy én nem akarok sosem olyan világban élni, ahol félni kell. Én borzasztóan tagadom azt a világot, ahol félelemben kell élni.”* Korai éveire emlékezve – saját szavaival élve – egy *„nagyon akaratos”* gyermek képét rajzolja fel: *„Egy picit nevelhetetlen voltam. Azt hiszem, hoztam a génjeimben ezt, hogy én önálló akarok lenni. Vagy ilyeneket mond anyám rólam, hogy szerettem a központban lenni gyerekkoromban. Nagyon sokat segítettem a társaimnak, falusi környezetben én nagyon jó tanuló voltam. (...) Az iskola nekem nagyon sokat segített, de ebben is voltak ilyen önálló döntéseim egészen kicsi koromban.”* Saját feje után ment. Kisiskolás éveiben éppúgy, mint későbbi iskolaválasztásában saját akarata szerint döntött, esetleg az őt irányító felnőttek véleményével szembeállva is.

Főiskola, többször visszatérő gyári munka, szakszervezeti titkárság, népi ellenőrzési bizottsági elnökség követték egymást. Az MSZMP-be már csak az 1980-as évek elején lépett be. Pár évvel később lett tanácstag, és egy sajátos szituációban hamarosan tanácselnök is. Bár *„keserves munkába került”* elfogadtatni önmagát, a csatát minden bizonnyal megnyerte: 1990-ben a Fidesz győzelme miatt nem lehetett ugyan polgármester, de az adott közösségben elért legnagyobb, 70%-os aránnyal került be a testületbe. Mivel azonban, még ha szocialista támogatással is, de függetlenként indult ezen a választáson, ezért saját pártjával is konfliktusba került. Határozott, világos elképzeléseket fogalmaz meg a várospolitikai céljairól – önértékelése szerint ellenzékeként is *„korrekt politikus”* próbált lenni, saját elvei, értékítélete alapján szavazni. Nyilván mindezekért az 1994-es választások időszaka sem telt el könnyen. Bár listán bejutott a Parlamentbe, polgármesteri funkciójába vágyott vissza: *„Ezt szerettem volna jobban, ez (a parlamenti képviselőség) nem is csábított volna igazán. A párt meg nem akart engem, hogy ne halmozzam itt a funkciókat. Én akkor tettem egy nyilatkozatot, ha megnyerem a polgármesterséget, lemondok az országgyűlési képviselőségről, de ez nagyon kemény harc volt. Az volt, amikor akarnok valaki, végigcsinál valamit – kicsit átgázolva másokon – ; én azt gondoltam, hogy nekem igazam van, mert, hogy én ezt jól fogom csinálni, ők meg nem voltak erről meggyőződve.”* Kata azóta is polgármesterként dolgozik, csak 1998-tól már nem zavarja a pártját a funkciók halmozása, azaz – sok más közéleti feladat mellett – polgármester és országgyűlési képviselő egyszerre.⁸

III. b) *A másokon (rászorulókon, helyi közösségen) való segítség* erkölcsi indíttatásával a helyi politikába bekapcsolódók:

Egy közösségért való tenni akarás, a *„szolgálat”* igénye erősen elterjedt motiváló erő, s természetes korántsem csak a megkérdozett nők körében. A MONA egy korábbi, a helyi önkormányzásban fontos helyet betöltő nők számára szervezett továbbképzésének néhány résztvevőjével készített mélyinterjúk tanúsága szerint például épp ez az ambíció tekinthető a legáltalánosabban jellemző ösztönzőnek a helyi közéleti szerepvállalásban (Lehmann 1999). Az ilyen motiváltságú, mondhatni egyfajta morális alapú helyi közéleti aktivitás azonban a mi vizsgálatunk szerint már csak egy viszonylag kisebb csoportot rajzol ki. A településhierarchia differenciáló hatása talán legmarkánsabban ennek a típusnak a megjelenésénél mutatkozik meg, hiszen a két faluban megkérdozett négy (45 és 57 év közötti) képviselőlől három egyértelműen, de a negyedik is inkább ebbe, mint valamely más csoportba sorolható. Szegény sorsú családban nőttek fel, s ebben a környezetben már fiatalon szükség volt a segítségükre. Egyikük például édesapja betegsége miatt korán kezdett dolgozni, hogy hozzájárulhasson húga taníttatásához. Másikuk édesanyja támogatása érdekében cserélte fel városi munkahelyét otthonira. Sára, akit rokkantnyugdíjassá válva rögtön csoportvezetővé választottak mozgáskorlátozott társai, egy korábbi időszakára így emlékezik: *„Akkoriban még nem ütött ki rajtam a nagy segítőkészség, de már kezdtek bejárni hozzám az iskolába különböző nyomtatványokat kitölteni. Ha valaki nem tudott fogalmazni, akkor: »Sárikám, írd már meg helyettem ezt a levelet, töltsd már ki ezt a nyomtatványt« – és én mindenkinek megcsináltam.”*

Amíg mindegyikőjük tevékenykedik valamilyen civil szervezetben, egyesületben, addig párttag csupán egy volt közöttük, ő is csak három évig, még 1990 előtt. A magyarországi tapasztalatok szerint ez a kép teljesen összevág a

⁸ Hogy a tudatos választással, világos értékrend középpontba állításával politizálni kezdő helyi közéleti szereplők típusa mögött valós, s nem feltétlen csak a nőkre jellemző élettörténetek húzódnak meg, illetve, hogy az új párttagok nemcsak „pártkatonák” lehetnek, azt az egyik férfi interjúalanyunk is kiválóan példázta. A szintén nagyvárosi, Katával hasonló korú képviselőt „56-os”, ezért később a közélettől visszahúzódo, saját hivatásukat sem gyakorolható, „megfigyelések célpontjaiként” élő szülők nevelték keresztény értékek szerint. A mindent maga erejéből, saját döntéseit követve elért Endre 1989-ben mégis az MSZP-tagságot választotta, nagyon is határozott indoklással: *„Baloldali nem válik az ember, annak születni kell. Jártam a világot, nekem nem tudnak eladni olyan sületlen szöveget, hogy a jobboldal az emberek társadalmi érdekét szolgálja. Nagyon keményen tapasztaltam, végignézttem, hogy egy szabályozatlan kapitalista világ milyen iszonyú embertelenségekre képes. A szociáldemokrácia az, ami a kettőt képes ma összesíteni, a kettőnek az előnyeit tudja megvalósítani, és ezért ma én meggyőződéses szociáldemokrata vagyok. Azzal együtt ráadásul, hogy az én hitemet, a keresztény hitemet nem tudom összeegyeztetni jobboldalissággal. Nem értem, hogy képes erre valaki is. Ha valaki komolyan veszi a krisztusi tanításokat, hogyan tud jobboldali lenni? Szokták azt mondani, hogy Krisztus volt az első kommunista.”*

Úgy érezte, ezek a gondolatok találkoztak az újjáalakuló MSZP elveivel. 1989-ben pedig szerinte nem is lehetett más választása, mint ami mellett döntött: *„Eljött az idő, amikor egy felelősen gondolkodó vagy felelősséget érző ember nem maradhat parton kívül – nem lehet kibicként viselkedni”.* Innen pedig már egyenes út vezetett a gyors előretúthoz: két éven belül városi MSZP-elnök lett, 1994-től képviselő, '98-tól alpolgármester.

hazai gyakorlattal: bár az önkormányzatok pártosodottsága nem áll egyértelmű korrelációban a pártok helyi jelenlétével (Velkey 1994), a pártpolitika helyi döntéshozatalra, illetve önkormányzati testületi választásokra való rátelepedése a 10 000-nél kisebb lakosú településeken – a nagyobbakkal ellentétben – nem jellemző (Szoboszlai 1992). Az általunk vizsgált falvak megkérdezettjei általában azt sem tudják, ki milyen párthoz tartozik. Ezeket az asszonyokat a falu életében fontos pillanat, esetükben a településszétválással járó kihívás, illetve egy épp ebbe belebukott polgármester leváltása miatti időközi választás hívta a helyi döntéshozatal színpadára. Ismertségükben, elismertségükben bízva barátok, ismerősök ösztönözték őket a faluért való tevékenység irányítására.

A jelenleg tanársága mellett társadalmi munkában polgármester Zsóka szerint egyszerűen „kevés a faluban a főiskolás, az értelmiségi, kevés a diplomás – úgy gondolták, diplomásokkal már van valami esély.” Egy „baráti társaság féle” kereste fel, s „járt a nyakára”, hogy induljon a választáson.

Bolti eladó képviselőtársát, Antóniát legtöbbször munkája révén ismerték: „Felkértek. Helyi lakosok, (a boltba járók) – ennyi elég. Na végül is ez az igazság. Merthogy itt élvonalban van az ember. Már annyira élvonalban, hogy minden nap találkozom emberekkel, szemtől szembe állok velük, és bármilyen gondjuk van, el tudják mondani. Legelőször nekem mondják. (...) Meghallgatom őket és viszem az információkat. Amennyit tudtam, mindenkin segítettem.”

A másik falu polgármesterasszonya, Aranka, barátnői ösztönzésére indult a választásokon: „Ők mondták, hogy én vagyok olyan agilis, meg, hogy én ki fogok járni mindent, hogy ennek a településnek meglegyen mindene. Öten indultunk az első választáson, és én messze-messze magasan, közel 80%-kal nyertem akkor is – független jelöltként.”

Sárát azok keresték meg, akik ismerték tenni akarását: „Akiknek segítettem, azok mondták, hogy »te nem akarsz indulni?« Mondtam, hogy én nem, inkább maradjak itt a háttérben; én segítek mindenkinek, de én nem akarok bemenni oda. Én nem mentem egy lépést sem, csak mondták, hogy annyit mondjak, hogy vállalom, és akkor ők segítenek. Az emberek juttattak be, így kerültem be.”

III. c) A szakmai karrier függvényében kialakított közéleti karrier képviselői:

Ők általában értelmiségiek, illetve lehetnek olyan, munkájukat hivatásként végzett emberek, akiknek vagy egy szakmai karrierben bekövetkezett törés szabadítja fel lekötetlen energiáikat a közelet számára, vagy épp szakmai előmenetelükhöz gyűjtik a helyi döntéshozatalban megszerezhető politikai tőkét.⁹

A fővárosi, épp csak 40-es éveibe lépő Edit polgári középosztályi nagyszülőket s értelmiségi, vezető beosztású, de nem politizáló szülőket tudhat maga mögött. Egyetemi éveit követően került egy nagyvállalathoz, ahol a 90-es évek második felében már száz férfi irányításával jár – számára nagy kihívást, értelmes feladatot jelentő – üzemenvezetési pozícióban dolgozott. A tulajdonosváltások sorával járó privatizációnak azonban mind ő, mind munkája eredménye áldozatul esett: „Az okos nők nemkívánatos személyek, főleg egy olyan helyen, ahol abszolút férfiak (...) szóval kifejezetten büszkék voltak arra, hogy ők milyen okosak, meg szépek, ami nem volt igaz, mert aki okos és szép volt köztük, azt mind kirúgták. Egy ilyen igazi kemény – nem tudom, hogy kell ezt minősíteni, de – nem egy pozitív gondolkodású csapat volt. A saját zsebüket telelopták egészen, de egyébként semmi nem számított. (...) Ott dolgozott száz ember, az durván száz család megélhetése. Én tudom, hogy onnan nyugdíjba mehettem volna. Ma már nincs, már letartották a gyárat is, ahol ez történt. Ez egy óriási düh. Amikor az ember tudja, hogy valami jót csinált, ami a jövő ipara. És ezt tönkretenni kicsinyes, alantas emberi okokból, ez nagy bűn.” Mint mondta: „Azt éreztem, hogy tele vagyok olyan pozitív energiával, amit valahova rakni kell, és a munkahelyemen nem volt rám szükség. (...) És ha az embernek lerombolják a várát, akkor valamit csinálnia kell.” Mivel gyermekét várta, hivatalosan ugyan nem mondhattak fel neki, de bőven volt ideje a közéleti munkára, amit a Fideszben élt ki – ajtófestéstől a későbbi kampányáig.

Pártját tudatosan, például egykor az MDF-ben aktívan tevékenykedő férje hovatartozása „ellenében”, világos értékítélet alapján választotta: „(...) nekem meg a Fidesz akkor is jobban tetszett, közelebb volt hozzám az a nyílt őszinteség, ami belőlük jött – az MDF-ben azért volt jó néhány korábban levitézlett ember. (...) Mondjuk az én korosztályom sem mondhatja szűznek magát, mert mindenképpen, tehát aki '60 körül született, az még bőven volt kisdobos, meg úttörő, meg végigszenvedett jó pár dolgot. A szenvedést persze idézőjelben, mert nem szenvedtem én, ki lehetett kerülni egy csomó dolgot, ha az ember ügyes volt. Nekem tetszett. Én úgy emlékszem erre az első kampányra, amikor volt ez a narancsos történet, és leültek a tévében vitatkozni emberek, és amilyen fantasztikusan meggyőzőek voltak a fideszes fickók, annyira nyögvenyelős és erőltetett volt a többi.”

Edit nem tartotta magát különösebben aktívnak, úgy érezte, az iskolában is a többiek „tolták maguk elé”: végül a kosárlabdacsapattól a gyári munkáján át lakóháza közösségéig igen gyorsan irányító szerepben találta magát. A he-

⁹ A MONA fentebb említett képzésében korábban részt vevő nők körében elég elterjedt motiváló tényező volt, hogy a helyi politikai szerepet egyfajta „kitörési pontként” használták. Ez különösen a rosszul fizető, egyre alacsonyabb presztízsű pedagógus pálya képviselőit érintette (Lehmann, 1999).

lyi Fidesz szervezet elnöke is gyorsan ígéretes képviselőjelöltet látott benne, s – mint az 1998-as választási eredmények bizonyították – nem véletlenül. Azóta főállású alpolgármesterként azonban azt is világossá tette, felvállalja például a polgármesterrel kialakult konfliktust is. Ebből fakadóan pedig pártjával való kapcsolata is megbicsaklott, de nagyon is határozott várospolitikai elképzeléseit – egyelőre legalábbis – az ütközések ellenére is kitartóan képviseli.

A szintén nagyvárosi Dóra egy ötvenes éveit kezdő, értelmiségi családból származó orvos, aki részben politikai okokból kivégzett nagybátyjai miatt jobboldali környezetben nőtt fel. Véleménye szerint kiváló tanulmányi eredménye mellett korának köszönhetően őt már nem hátráltatta jelentősen egyetemi pályafutása során ez a háttér. Lévén, hogy *„a többiek már mind túlestek rajta”*, 3 hónapra még a KISZ-titkárságot is elvállalta.

Szakmai karrierjét valamelyest alárendelte szintén orvos férjének. Bár azt állította, ez nem jelentett különösebb konfliktust számára, később özvegyen maradván komolyan érezte a szakvizsga hiányának anyagi hátrányát. Az elismertségére azonban nem panaszkodott, az orvosi kamarában is rögtön funkciót kapott. Edithez hasonlóan ő sem úgy néz vissza fiatal önmagára, mint *„vezéregyéniségre”*, de – mint később megtudta – iskolatársai mindig is annak látták őt, a legjobb tanulót.

Képviselői karrierjét ő is a véletlenek játéka tartja. Egy cégnél szerzett mellékállás megszüntetése miatt fordult segítségért az ügyvezető igazgatóhoz, aki történetesen a Fidesz városi elnöke volt, s mivel 1996-ban épp egy időközi választásra készültek, gyorsan rábeszélte Dórát a jelöltségre. Bár nem volt párttag, s hallgatólagosan abban is megegyeztek, hogy beül ugyan a frakcióba, de *„azt szavaz, amit ő gondol”*, egy évvel a testületbe kerülése után mégis belépett a Fideszbe. Amikor azonban *„szellemileg elfecsérelt időnek érezte a saját üléseit”*, s *„8 elemivel kezdték neki magyarázni, hogy hol a helye”*, másfél év után – többedmagával – kilépett: *„Rájöttem, az egy dolog, hogy egy pártnak milyen az eszmerendszere, azért a helyi politikában mindig az emberi jellemvonások, amik ezt az egészet viszik vagy félreviszik. Azzal, amilyen szellem itt volt, ebben az alapszervezetben, nem tudtam egyetérteni.”*

Magában a képviselőségben ettől még nem csalódott, más kérdés, hogy *„legtitkosabb álma”* mégis az azóta – talán részben a politikai tőkének köszönhetően is – elért szakmai kollégiumi tagsága. A helyi döntéshozatalban való munkáját is szakmaiként fogja föl: *„Végülis, ha én szakmai kérdésekben megnyilvánulok, akkor az jó, de én politikával igazán úgy a városházán nem foglalkozom, ami a politikának azt az igazi, markáns profilját jelenti.”*

Mindezek alapján megállapítható, hogy a nőket a helyi közéletben való részvételre ösztönző körülmények – mint azt a bemutatott két férfi-karrierút is mutatja – egyáltalán nem korlátozódnak a döntéshozatal női szereplőire. Az egyetlen típus, amely a megkérdezett nők között nem volt fellelhető, az a kisvárosi, harmincas évei derekán járó Norberttel személyesíthető meg, aki az *„eszközracionális”* politizálást képviseli (Váradi 2001). A politikát hatalmi, kapcsolatépítő, marketingtevékenységként felfogó – egész helyi pályafutását egy nyilvánosság előtt folyó vállalkozói érvényesülési harccal kezdő, abból politikai tőkét kovácsoló –, helyi Fidesz-szervezetet alapító és vezető férfi ugyanolyan tudatossággal beszél várospolitikai elképzeléseiről, mint a város irányításához szerinte szükséges legújabb, követendő *„technikáról”*: *„(...) a politika olyan, mint egy vállalat: menedzser-szemlélettel kell részt venni benne – ma már nem arról szól, hogy alulról jövő akarat, és hogy választjuk a vezetőket, hanem arról, hogy jól csinálja, vagy sem.”* Ilyen irányultságot és elszántságot pedig egyetlen megkérdezett, helyi döntéshozatalt formáló nő sem mutatott.

Hátráltató tényezők, akadályok

Bár interjúalanyaink a közéletben sikeres nőknek ítéelhetők, természetesen nekik is voltak az idáig vezető úton nehézségeik, kudarcaik, s eddigi tapasztalataik alapján elég világosan kirajzolódnak azok a hátráltató tényezők, amelyekkel számolniuk kell mindazon nőknek, akik elszánják magukat a közszereplésre, s amelyekre a nőszervezeteknek fel kell hívniuk a társadalom figyelmét, ha el akarják érni, hogy jóval több nő kerülhessen a helyi politika színpadára. Bár első megközelítésben ellentmondásosnak tűnhet, az akadályokat ugyanott kell keresnünk, mint ahol az ösztönzőket találtuk meg.

I. Mindazok, akiknek a közéleti karrierjében egy *politikai párt* meghatározó vagy legalábbis fontos szerepet játszott, közvetve vagy közvetlenül egyúttal kiszolgáltatottjaivá is válnak pártjuk helyzetének, illetve *„akaratának”*. Ez a probléma elég egyértelműen városi jelenségnek látszik, s úgy tűnik, az ellene való harc is a városhierarchia csúcsai felé haladva válik egyre esélytelenebbé.

I. a) A leginkább korszakspecifikus, s nyilván az átmenet többi országára is jellemző negatív hatás épp azokat az *új pártalapítókat* éri, akik az elmúlt időszakbeli hallgatagságukból nagy lelkesedéssel robbantak be a közéletbe, hisz

épp ez a lelkesedés fordulhat legkönnyebben kiábrándultságba, ha a történelem viharai konfliktusokba temetik, elsodorják pártjukat.

A kisvárosi kisgazda Matild elsősorban idős korára hivatkozik, amikor arról beszél, hogy a következő választáson nem indul (már 94-ben sem a korábbi lelkesedésből, hanem a párt kérésére folytatta tevékenységét). Azt azonban nyíltan bevallja, hogy őt és társait is megrendítette a pártja országos vezetője körüli „zűrzavar”, s – mint mondja – nem érti és nem tudja „megemészteni”, hogy ez az ember „együtt szavaz az MSZP-vel és együtt kormányoz a Fideszsel, a Kis Újságban meg ócsárolja őket”. Bár ők helyileg az FKGP tagjai maradtak, nem lát más lehetőséget, mint hogy a voksokra számítható országgyűlési képviselőjük Fidesz–MDF jelöltként induljon.

Ennél rosszabb a helyzet a kisvárosi MDF-szervezetet alapító Jolán esetén, aki – férjével együtt – a párt 1996-os kettéválásakor a Néppártot választotta, s hiába csináltak helyileg nagyon jó kampányt, pártjuk 1998-ban nem jutott be a Parlamentbe. A helyhatósági választásokon vele mint polgármesterjelölttel az élen mégis próbálkoztak. Azt, hogy továbbra is csak képviselőként kerülhetett a testületbe – állítólag – még nem élte meg kudarcként, hiszen 1–2%-on álló pártjával ellentétben ő 12%-ot kapott, amivel viszont csak harmadik lehetett a polgármesterjelöltek sorában. Értékeléséből kitűnik, a végeredményt korántsem személyek, hanem pártok harcának tudja be: „én hoztam 12%-ot, ez helyi szinten nem egy rossz eredmény, csak hát a Fidesz sokkal többet kapott. A Fidesz és az MSZP után harmadikként futottam be.” Az új testületben szerzett tapasztalatai azonban már végképp a csalódottságról szólnak: a helyi döntéshozatal átpolitizáltságát nem tudja átformálni, elgyengült pártjával pedig nyilván nem lát esélyt a változtatáshoz elegendő hatalmi pozíció megszerzésére: „(...) akkor én most befejezem ezzel a ciklussal politikai pályafutásomat – ez már nem az, ami régen volt. (...) Az erőpozíciókat a politikai hovatartozás határozza meg. Épp ezért mondom, hogy nekem ebből ennyi elég.”

I. b) A hatalomért folytatott harc az erős pozícióban maradt politikai pártok támogatottjainak helyi közéleti karrierjét is veszélyeztetheti. A párt érdekei szerint funkcióba emelt „pártkatonákat” könnyen fel is áldozhatják „magasabb rendű szempontokra” hivatkozva. Nem is beszélve azokról a határozott elképzelések szerint, „értékrationálisan” politizáló egyéniségekről, akik könnyen konfliktusba keveredhetnek a valaha hasonló értékeket képviselő, de a hatalom megtartása érdekében az elvektől elhajló pártjukkal, vagy annak szintén a támogatását maga mögött tudó, de náluk magasabb pozícióban lévő, illetve befolyással bíró helyi képviselőtársukkal. Márpedig a nagyobb városokban még csak abban sem reménykedhetnek, hogy pótolhatatlanok.

Az általunk megkérdezett helyi politikusnők közéleti pályájának egyik legegységelműbb tanulsága pedig éppen az, hogy a politikai pártokban a hatalomért folyó versenyben pártállástól, értékektől függetlenül a két nem viszonylatában egyelőre megkérdőjelezhetetlenül a nők állnak a vesztes oldalon. Az összecsengő véleményekből csupán néhányat kiemelve:

A kisvárosi testületben 1990-ben még egyetlen nőként (a következő ciklusban negyed-, de most ismét csak másodmagával) tevékenykedő Jolán szerint eleve „szokkal kevesebb nő indul olyan pozícióból, ahonnan nyerni is lehet”. Igaz, azt is hozzáteszi, hogy „szokkal kevesebben vállalkoznak politizálásra nők”, de részben magyarázatot is adva erre, s egyben az országos politikára is utalva azzal fejezi be okfejtését, hogy „vagy ha vállalkoznak, akkor nem tudnak olyan helyzetbe kerülni, hogy esetleg valamilyen kormányzati pozíciót elérjenek.”

A parlamenti képviselőségben is tapasztalatokat szerzett Kata éppen ezért nem bízik gyors változásokban: „Azt gondolom, hogy még nincs itt az ideje. Most nagyon nagy a harc, komoly anyagi meg egzisztenciális érdekek fűződnek a hatalomhoz. Ha már ez elmúlik, mert nem lesz mit lenyúltni, akkor talán nem lesz akkora tétje ennek a dolognak, és hamarabb bekerülnek a nők.”

Egy ellentétes oldalon álló párt tagjaként, az annak nem tetsző konfliktusokba keveredett fővárosi alpolgármester Edit hasonló realitásokkal számol. Ha elveit nem is, de polgármesteri ambícióit kényszerűen feladva első számú vezetővé válásának soron következő esélytelenségét a következőképpen indokolja: „Nem, nőket nem indítanak. Ez így persze nem jó definíció, mert vannak női polgármesterek, és lesznek is, de engem nem fognak indítani. Mert a polgármester úr – én ezért haragszom rá – egy csomó rosszindulatú, rágalmozó és át nem gondolt kijelentésével engem olyan helyzetbe hozott, hogy ez nem merülhet fel egyelőre mint feladat, hogy polgármester legyek. Úgyhogy azt tűztem ki célul, hogyha politizálni akarok, akkor itt maradjak ennél az íróasztalnál, ennél a széknél. Én ezt se bánám, egy kreatívabb ember mellett.” Szerinte a nők nagyobb arányú vezető pozícióba kerülését legfeljebb a következő generáció lányai fogják kiküzdeni. Arra, hogy ő jelenlegi pozíciójában ezt saját pártjában felvesse, még csak nem is gondol: „Nem érdemes, a fideszes fiúknak sem érdemes ezt a kérdést felvetni. Ők úgy gondolják, hogy a dolgok a helyükön vannak.”

II. Harmonikus együttélés híján, illetve patriarchális viszonyok esetén a közéleti karrier építésének hátráltatója vagy akár megakadályozója is lehet a család. Bár az általunk megkérdezett, helyi közéletben sikeres nők többsége szerint ők megkapják azt a támogatást családjuktól, ami nélkül nem boldogulnának¹⁰, s bár a vizsgált férfiak közt is előfordul olyan helyi politikus, akinek felesége messze nem örül férje funkciójának, családjukkal – elsősorban gyermekeikkel – szemben érzett lelkiismeret-furdalásról csak a nők számoltak be. Azzal, hogy nem felelnek meg a társadalmilag elvárt szerepeknek, nekik kell szembesülniük, így ez a helyzet alapvetően az ő közéleti részvételüket veszélyezteti.

Kata, férje iránti háláját ecsetelve bevallja, lánya azt mondta neki: „(...) tudod anya, nem te vagy a győztes ebben a csapatban, hanem apa, mert apa mindig tudta, mikor kell lemondani valamiről.” Attól tart, nem jól menedzselte őt, hiszen nem volt képes feladni a város vezetésében követett elveit egy adott pillanatban lánya karrierjének érdekében. Egy évtized múltán is azt gondolja: „(...) a lányom ilyen szempontból az én munkám áldozata. Valószínű, ha én nem ezt a munkát végzem, akkor egy picit több figyelem irányul rá, egy picit másképp viszonyulok ehhez a dologhoz. Ő nem mondja és nem is érezteti velem; egyetlen egyszer nyilatkozott – mint tanácselnök –, vagy mint polgármester-gyerek –, és akkor azt mondta, hogy sokszor nem volt anyának ideje rá, de amikor nagy szükség volt, akkor ott volt.”

A nagyvárosi képviselő Ella viszont leendő unokáival reméli „nyugtatni lelkiismeretét”: „Én nagymama szeretnék már lenni. Azt nem mondom, hogy elegendem van, de az vissza nem térő lehetőség, hogy nagymama legyek. Azt nem tudom mondani, hogy várjatok egy kicsit, hogy ne nőjetek már annyira. Van lelkiismeret-furdalásom amiatt, hogy a fiam esetében sokszor a munka miatt kevesebb időt szántam rá, mint amit érdemelt volna, valószínű ezt szeretném pótolni az unokákkal.”

A megkérdezettek közül a gyermeket nevelők általában már nem kisgyermekes anyaként léptek a politika színpadra. Egy ilyen helyzetben el sem vállalták volna a helyi politikában való részvételt. Arankának, aki már öt unoka nagymamája, falusi polgármesterként olyan életvitelt kell folytatnia, hogy megítélése szerint: „Ha a családom itthon lenne, ezt nem tudnám, ezt úgy nem lehetne csinálni. Ezt csak úgy lehet, hogy én reggel hétkor elmegyek otthonról, és amikor hazaérek, hazaérek.”

A szintén falusi, ám társadalmi munkában polgármesterként dolgozó, egyedül élő Zsóka viszont úgy gondolja: „Én könnyebb helyzetben vagyok, nincs családom. Akinek férje van, gyerekei vannak, nehezebben tudja egyeztetni. Vagy a férje besegít, meg a család, hogy ezt el tudják vinni. (...) Nem biztos, hogy feláldoznám a családomat. Egy nő, aki polgármester, nagyon sok idejét elveszi a családjától. Egy férfi más, jobban el tud szakadni a családtól. Egy férfit jobban lehet nélkülözni a családból, mint egy nőt. Így társadalmisan (társadalmi munkában) biztos nem csinálnám.”

Ellenpélda – kisgyermekkel politizáló nő – pedig hiába van még interjúalanyaink közt is, Zsóka véleménye tükrözi a közvélekedést. Kriszta összegzéséből viszont az olvasható ki, hogy ez a közvélekedés ráadásul érvként szolgál a férfiaknak a hatalmi harcban: „Az az oka, hogy a nők kevésbé tudnak részt venni egy-egy pártban, (...) mert a pártok jelölik a jelölteket, a körzeti jelölteket is, meg a listás jelölteket is. A fiatalabb nők kevésbé tudnak részt venni a pártéletben, mert ugye a gyereket kell vinni az óvodába, iskolába hozni, főzni, mosni, takarítani, meg a munka. Tehát az választatlan szerintem, hogy a női feladat nem sokat változott – én legalább ezt látom. Ezért a férfiak maguk közül válogatnak jelölteket.”

III. Bár a közéletikarrier-építés hátráltató tényezői közt szóba jöhetnek személyes körülmények is (mint pl. túlterheltség, betegség, szakmai karrier negatív befolyása)¹¹, interjúalanyaink körében általánosabbnak tekinthető a települési társadalmi környezet, azon belül is elsősorban a helyi politikai kultúra, a képviselőtestületben uralkodó „hangnem”. Ez utóbbinak a nők – úgy tűnik – nagyobb jelentőséget tulajdonítanak, mint férfi kollegáik. Különösen az át-politizált városi testületekben uralkodott el olyan „hangnem”, amit interjúalanyaink nagyon nehezen tolerálnak.

Kriszta ugyan kiemeli budapesti, rendszerváltás utáni első négy évéből az akkori testület hihetetlen lelkesedését, mégis nagy erőpróbának volt kitéve: „Abban a képviselőtestületben az első időszakban hihetetlen mértékű volt a gyűlölködés, főleg az irányomban, mert én voltam a »megkövült«, (...) egyetlenként voltam MSZP-tag és egyetlenként régi tanácsstag. Aztán ez megenyhült, mert rájöttek – és ezt ki is fejezték –, hogy szakmailag és politikailag is én sokkal toleránsabb vagyok és kiegyensúlyozottabb, és a szakmai tudásom sok esetben nélkülözhetetlen volt ahhoz, hogy bizonyos döntéseket máshogy hozzanak meg, mint ahogy eredetileg elő volt készítve. Ezt elég nehéz volt elviselni, ezt a gyűlölködést. Volt úgy, hogy felálltam a testületi ülésről a harmadik vagy negyedik órában és pillanat alatt összepakoltam és elmentem, mert nekem szóltak a megjegyzések, és azt nem tudtam tolerálni.”

¹⁰ Meg kell azonban jegyezni, hogy a MONA továbbképzéséhez korábban kapcsolódó interjú kutatás részvevői férjeik (illetve volt férjeik) sokkal negatívabb hozzáállásáról számoltak be. Azok nehezen tolerálták, hogy feleségük helyi közéleti szerepvállalása gyakran távol tartja őket a családtól, illetve a házimunkától, a gyermekneveléstől (Lehmann 1999).

¹¹ Itt talán érdemes megjegyezni, hogy azon a – Holland Nagykövetség támogatásával 2003-ban megrendezésre került – szemináriumon, amelyen a kutatási eredményeket megvitattuk az abban felmérték egy részével, fontos korlátozó körülménynek tartották az érdekeltek magát a megelégedéssel gyakorolt szakmát, hivatást. Mint elhangzott, a gyerekevelés nehézségeit leküzdve kiépített szakmai karrier meglétekor „nem olyan egyszerű felvenni a szakma fonálát, ahol abba hagyták”, ha közben „kimennek” a nők a politikába.

A szintén MSZP színeiben politizáló Ibolya saját kisvárosában hasonló tapasztalatokat szerzett: *„A stílus, a mód-szer, amelyik megnyilvánul a másik oldalon lévők részéről, az sokszor sértő, bántó, és mindezek mellett azt mondják, hogy a város érdekében szólnak! Gondolkodtam már rajta, hogy miért nem tudunk mi normálisan együttműködni?”*

Az Ibolyával egy képviselőtestületben tevékenykedő „kisgazda” Matild, tőle függetlenül, szinte a kérdésére válaszol: *„Nem tudunk felejteni! Itt az MSZMP olyan vérengzést csinált, itt olyan üldöztetés volt, a szüleinket, a fiatalabbak nagyszüleit (...) ez mégiscsak az MSZMP részéről történt. Nem gyógyultak be még a sebek!”* A hangnemet azért nyilván maga sem tartja helyén valónak, mert elmondja, hogy nem vitatkozik olyan hangosan, indulattal, mint kisgazda férfi képviselőtársai.

Kata sokkal messzebbre néz a helyi sérelmeknél következtetései megvonásakor. Megyéjében több polgármester-nőt is alkalmasnak tart a „nagypolitikában” való részvételre. A velük folytatott beszélgetések alapján azonban az állítja, ezt nem nagyon akarják, mert *„durvának, kegyetlennek”* tartják. Úgy gondolja, *„megkeményedett a politika”*.

A helyi politikában való részvétel módjai, területei, hatásai – Nemi egyenlőtlenségek a települési önkormányzásban?

A helyi döntéshozatalban való részvétel jellegét alapvetően meghatározzák az adott helyi társadalom társadalmi-gazdasági viszonyai – ebben a településhierarchia, a város–falu különbségek a fentieknél is erősebb befolyásoló erővel bírnak. A várospolitika (különösen a nagyvárosé) természetesen mind nagyságrendjében, mind összetettségében eltérő feladatokat hárít a helyi képviselőtestületekre, mint a falvak fejlesztése. Ettől függetlenül a településfejlesztés mindegyik településtípusban hasonló részterületekre bontható, amit az önkormányzatokban működő bizottságok is kifejezésre juttatnak. Ezekben a bizottságokban viszont – a sztereotípiákat követve – valóban a „nőiesnek” tartott területeken, így a szociális, egészségügyi és oktatási bizottságokban találtunk elsősorban női vezetőket. Részben persze eredeti vagy jelenleg művelt – feminizálódott – szakmájuk miatt kerültek az adott pozícióba, így a munka világának nemi megosztottsága „átüt” a politikai tevékenységek munkamegosztásába is.

A megkérdozettek bizottsági elnöki funkciója, legalábbis az erősen átpolitizált városi testületekben, pártjaik hatalmi helyzetének függvénye. A kiválasztás mechanizmusát jól szemlélteti Dórának – az egyik nagyváros egészségügyi bizottsága orvos elnökének – leírása: *„(...) abszolút egy ilyen három pólusú lett a közgyűlés, és egyrészt mentek a koalíciós tárgyalások, másfelől már mindenki a káderpolitikát kezdte fűzgélni, hogy akkor most ilyen posztra milyen jelöltje van, milyen bizottsági helyet kér, milyen bizottsági elnöksége van, és akkor azt mondták, hogy van 12 bizottság, és akkor a Fidesznek 4 jár. Azért ennek megvan a rendje. Végül is ez matematika szerint megy, hogy ennyien vagytok, ennyi hely van, akkor ennyied része a tiétek, és akkor vannak stratégiai helyek és kevésbé stratégiai helyek, és akkor nézzétek meg, hogy melyik posztra kit javasoltok. A Fidesz a városüzemeltetést, a pénzügyit kapta mert az hagyományosan ellenzéki bizottság, a gazdasági a koalícióé és annak az ellenpólusa, a pénzügyi az mindig az ellenzékié – az egészségügyet és az EU-kapcsolatokat kapta. (...) Az egészségügy soha nem volt egy sikerágazat, sem a nagypolitikában, sem az önkormányzati politikában, de teljesen mindegy volt, hogy bekerülünk a koalícióba vagy nem: az egészségügyi bizottságot, azt mondták, hogy nekem kell. Az én számomra teljesen indifferens volt, mert az egészségügy így is, úgy is – azt mondták – az enyém.”*

Kérdés persze, hogy egy más összetételű közgyűlésben is a doktornő lenne-e az elsődleges választás. A többi interjúalanyunk ugyanis kivétel nélkül elvesztette elnöki funkcióját pártja kisebbségbe kerülésével. Igaz, már annak megszerzése sem volt könnyű, ha voltak férfi aspiránsok is. Többek alátámasztották, hogy férfi társaik döntöttek róluk. A kisvárosi Ibolya szavaival: *„1994-ben többszörös tárgyalás eredményeként lettem a szociális bizottság elnöke. Először szóba sem kerültem, a férfiak akkor is mindent maguknak akartak megszerezni. (...) '98-ban X doktor lett az egészségügyi és szociális bizottság elnöke – megint letarolták a férfiak a helyeket.”*

Persze nem mindenki olyan sikeres, hogy legalább akkor kapjon vezető funkciót, amikor a pártja „nyerő helyzetben” van. Ha a falvakban a pártharcok nem is uralják a pozíciók felosztását, a férfiak erősebb érdekérvényesítő képessége igen. Sára tagként került a szociális bizottságba, s mint mondja: *„(...) jó is, hogy benne vagyok, mert ismerem az embereket. (...) Az elnök egy nyugállományban lévő rendőr. Ő is ismeri az embereknek a körülményeit, de legjobban én ismerem, mert én járom a falut, sok helyen voltam már, és tudom, hogy kinek milyen anyagi helyzete van.”*

Lehet, hogy interjúalanyaink oktatási, egészségügyi és szociális bizottságokban való nagyobb arányú részvételének, illetve foglalkozási összetételének köszönhetően, de némi eltérés mutatkozott a helyi politika sikereinek összegzéséről a nő- és a férfi politikusok által alkotott véleményekben. Igaz, a falvak és a városok eredményei még inkább elkülönültek, hiszen előbbieknél legszívesebben az alap-infrastruktúra kiépítésére emlékeznek, a két falusi polgármesterasszony ezen túl pedig büszkén említi a sikeres pályázatokon szerzett – főleg – állami támogatások

nagy arányát. Településtől függetlenül viszont a nők gyakrabban beszélnek a gyermekek, az idősek vagy a környezetszennyezés problémáiról, vagy büszkélkednek azok megoldásával. Az általunk felmért, elmaradott térségben lévő falu polgármesterének számos gonddal kellett szembenéznie, amikor a szomszéd településsel korábban történt összevonásból adódó hátrányok leküzdése volt az elsődleges feladata, mégis a következőt tartotta legfontosabbnak visszaemlékezésében: *„Van egy videofelvétel az akkori falunkról. Iszonyat volt minden. Elmondanám azt az esetet, hogy a két település közös volt, 10 éve volt a településnek vezetékes ivóvíze, és nem vezették be az iskolába: mosdóba mosták a gyerekek a kezüket, meg felszerelt tartályokból itták a vizet.”*

A településhierarchia másik végén lévő Budapesten, viszont annak egy fejletlenebb kerületében, Eszter hasonló empátiakészségével tűnik ki – lakóhelye hátrányos helyzetét ő is annak „emberi oldala” felől közelíti, saját közéleti sikerét elsősorban a szegénység elleni küzdelem eredményességével méri: *„(...) abban van a sikerélmény, amikor azok az emberek, akik sajnos eljutottak oda, hogy nagyon sanyarú, nagyon rossz, nagyon szorult az anyagi helyzetük (...) sok olyan problémát oldottam meg, fel sem nagyon tudom sorolni. (...) Akik rá vannak szorulva, a szégyen, a büszkeség nem hozza el őket az önkormányzatba segítségért – énhozzám tudtak fordulni. Amikor itt tudok segíteni, nem az a negyedévenkénti kis segély, hanem sok ilyen apró (...) ezek a sikerélmények: szociális otthonba való elhelyezés.”*

A másik fővárosi kerület képviselője, Edit azt is világossá teszi, hogy bizonyos problémák iránti érzékenység kifejezetten saját – a családi munkamegosztás miatt a férfiakétól nyilván eltérő – tapasztalatokból táplálkozik: *„A lakosságnak több mint 40%-a nyugdíjas korú. A családostoknak nem jó ebben a kerületben lakni, mert ugyan van bölcsőde, meg óvoda, meg van bolt, de nehéz mozogni, és hát ilyen irracionális terheket néha viselni kell, főleg egy belvárosi lakónak. Rossz a közparkok állapota. Én súlyos hibának tartom, hogy ezzel nem foglalkozunk komolyan, mert én a saját életemből tudom, hogy hova tudom elvinni a gyerekeimet levegőzni, pl. mert térdig járunk a kutyaürülékben mondjuk X helyen, az nem egy olyan nagy élmény.”*

Ezzel szemben például az általunk megkérdezett nagyvárosi polgármester-asszony férfi alpolgármester-társával teljesen megegyezően az ipari park létrehozására a legbüszkébb. Nyilván mélyebb kutatásokat igényelne a megerősítése, ha azonban mégis általánosítható lenne az érdeklődési területek előbb leírtaknak megfelelő, nemek szerinti specializálódása, az épp ahhoz szolgálna adalékkul, hogy többek között miért van elengedhetetlen szükség nőpolitikusokra a férfiuralmú döntéshozatalban.

Magáról az önkormányzás módjáról, stílusáról elmondott véleményekben újra a falu–város különbségek válnak el legjellemzőbben. A nem pártérdekek mentén szerveződő falusi önkormányzatokban arra büszkéek, hogy a testület egységesen felvállalja a település egészének érdekeit. Ettől függetlenül előfordulhat, hogy – mint az egyik vizsgált esetben – maga a falu ezt nem kellőképpen értékeli: a szervezők szerint fontos rendezvényeken is passzív marad az emberek zöme. Mégis, ha Antóniaétól eltérő szavakkal is, de hozzá hasonló módon nyilatkoznak: *„Itt csak helyi érdekek vannak, nem politikai indíttatás. Itt a helyi érdekeket kell képviselni, és ezt nő is, férfi is ugyanúgy tudja. A stílusbeli különbségeknek nincs jelentősége.”*

A „túlpolitikált” városi testületekben viszont – elsősorban a korábban már leírt eldurvult hangnem miatt – az önkormányzás stílusáról általában a pártharcok jutnak eszébe a megkérdezetteknek. A jellemzően negatív megítélés mellett a fővárosi Edit próbálja megmagyarázni a helyzetet, de ő is némi ellentmondásba bonyolódva: *„A politikai akarat működik, szerintem definitíve ezért politikai testület az önkormányzat. Valakivel egyszer vitatkoztam, hogy miért politikai alapon áll fel az önkormányzat, hiszen az, hogy hol van kátyú vagy hol kell fát kivágni, az nem politikai kérdés. Azt mondtam, hogy azért, mert valamilyen módon egy csoportnak az érdekeit kell képviselni, és ezt valahogy definiálni kell. Mert valahol nincs nagy különbség egy helyi szocialista politikus és egy helyi fideszes között, mert mit akar mindenkinek? Azt akarja, hogy tiszta legyen az utca, szépek legyenek a játszótérek, legyen fizetése a védőnőknek (...) mindenki ezt akarja. Ennek a dolognak van szakmai háttere, vannak az irodák, ahol olyan szakemberek vannak, akik az adott szakterülettel foglalkoznak. Ott olyan emberek vannak, akik elvégezték a szükséges iskolákat, és úgy benne élnek a rendszerben.”*

A szintén fővárosi, SZDSZ-es Eszter ezzel szemben nemcsak hogy mentesíteni szeretné önkormányzatát a „pártálláspontoktól”, úgy vélve, *„a lakosság érdekében tilos politizálni”*, de a döntéshozásban megjelent *„agresszív stílusért”* is egy adott pártpolitikát tesz felelőssé: *„(...) [a generációhoz tartozásnak jelentősége] a baloldalon nincs, a jobboldalon van, sőt – nem azért, mert nekem ez a pártállásom – szóval az én gyerekeim is ilyen idősek, érzem én, én ilyen gyerekeket neveltem, mint ezek a gyerekek, akik most vannak itt a Fideszben, de viskettett a tenyerem sokszor. ... Ami a Parlamentben van: arcátlanok, nem tisztelettudóak. Van 82 éves bácsi, a kispap elnök, ő is képviselő, egyszerűen leugatják – borzasztó!”*

Eszter, míg egyik oldalon tagadja, hogy neme bármilyen befolyással lenne munkájára, az itt bemutatott, számára elfogadhatatlan helyzetet „anya szerepét” eszközül használva próbálja kezelni: *„Csak nézek, és olyankor úgy át-*

megyek olyan stílusúba, mintha az én fiam beszélne velem – nem azt nézem, hogy a képviselő úr mit mondott, hanem: »figyelj, édes fiam«. Szóval így szoktam – nem jegyzőkönyvbe természetesen –, de ez néha borzasztó, tényleg olyan, azért úgy veszik, mintha az anyjuk mondta volna. Van, amelyikkel még ezt a hangot sem tudom megütni, mert nincs értelme, már nem ereszkedem le erre a stílusra, annyira arcátlan, annyira neveletlen. (...) Ők azok, akik biztos, hogy nem veszik tekintetbe a kerület életét.¹²”

A szakmaiságot, a szakmai érvek, illetve szakértelem érvényesülését, különösen a két felsőfokú végzettségű nagyvárosi bizottságelnök nagyon hiányolja. Ha politikai pártokon kívül találunk is csoportosulásokat, azok más – hatalmi, anyagi –, de nem szakmai érdekek mentén formálódnak. A kisvárosi Jolán egy új tendencia megjelenésére hívja fel a figyelmet: „Most már egyértelműen a gazdasági hatalom, ami meghatározó. Az előző négy évben inkább a politikai hatalom volt a döntő, a gazdaságban akkor még nem alakultak ki a gazdasági szereplők. Szerintem ez a tíz év, ami a rendszerváltás után eltelt, most rendeződnek újra a sorok, és biztos, hogy a gazdasági oldal lesz a meghatározó. (...) Nem tudom, mivel én kívül vagyok, de azt hiszem, hogy ahol a pénz van, a köré szerveződnek ezek a csoportok.”

Csak hogy nyilván nem egyedül ő van „kívül” ezeken a csoportokon, hiszen a gazdasági hatalom a világon mindent a férfiak kezében összpontosul.¹³ Következésképpen, a Jolán által festett jövőkép megvalósulása esetén a nők semmivel nem számíthatnak könnyebb érvényesülésre a helyi önkormányzásban, mint a jelenlegi uralkodó pártpolitikai meghatározottság mellett.

Az átmenet kuszált viszonyaira jellemzően a képviselő-testületek gördülékenyebb és jobb hangulatú működésére egészen eltérő javaslatokat fogalmaznak meg az általunk megkérdezett képviselőnők. Az MSZMP-s múltja miatt támadásoknak kitett s a pártharcokra panaszkodó Ibolya, ha polgármester lenne, épp a pártelnököket hívná össze sokszor, bár belátja, nem feltétlen állnának szóba egymással. A testület mögött álló „szakmai háttér” fontosságát kiemelő Edit viszont legszívesebben a gazdasági szférában megszokott döntéshozatali módszert követné: „Amikor elkezdtem dolgozni, két szoptatás között az volt a kérdés, hogy tudunk úgy költségvetést csinálni ’99-ben, hogy az egészségügyi szféra kapjon béremelést, mert központi normatívában nem volt erre pénz. És akkor én leültem a gazdasági igazgatóval beszélgetni, végighallgattam és mondtam, hogy akkor módosítsunk a rendeleten, vegyünk el a segélykeretből, olyan helyekről, amit nem költ el az önkormányzat teljes egészében, ezzel emeljük fel a béreket. Ez egy ötlet, és akkor innen jön a munka, azt meg kell valósítani. Meg kell nézni, hogy meg lehet-e csinálni, át kell írni a rendeletet, a rendeletet meg kell tárgyalni az összes szakbizottságnak, mindenkinek, és utána egy képviselőtestületi döntést kell hozni. Nekem ezt nagyon nehéz volt megszokni. A gyárban a dolgok feketék-fehérek. Ott azt mondják, kell termelni ennyi valamit, akkor tudom, hogy egy nap ennyit lehet termelni, tudom, hogy minek kell ahhoz bejönni és minek kell kimenni. Tehát gyors döntéseket lehet hozni. Itt nem. Itt van, ami hónapokig, meg évekig tart, míg az összes fórumon (...) már a végén annyira unom, hogy nincs kedvem beszélni róla.”

Abban azonban mindenképpen egységesnek látszanak a helyi politika vizsgált nőszereplői, hogy a kompromisszumkészség javulásától sokat várnak, de abban is, hogy magukat, s általában a nőket sokkal inkább kompromisszumkeresőknek tartják, mint a férfiakat. A megkérdezettek közt legfiatalabb Csilla épp attól félti a nőket, hogy a politikai érvényesülés érdekében elvesztik ezt az „előnyüket” is: „Nagyon kevés nő van ugye a politikában. Akik benne vannak, egy idő után (...) vagy lehet, hogy eleve azok jelentkeznek vagy vállalnak szerepet, akik kicsit harcosabbak, férfiasabb típusok, de mindenképpen szerintem megtanulják, hogy ilyenné váljanak, mert másként nem nagyon tudnak érvényesülni. Pedig szerintem jobb lenne talán, ha vállalnák inkább nőiességüket. (...) A nők általában kompromisszumkézsőbbek, finomabban fogalmaznak, nem direktbe mennek neki a másoknak. (...) Úgy lenne jó, ha nem alakulnának át, mert akkor ugyanaz: szoknyába bújtatott férfiként, vagy hogy is mondjam, férfias lelkülettel, ha annyira átváltoznak, akkor teljesen mindegy, hogy ki van ott, pedig tudnának egy kis színt vinni bele.”

Ezt a „színt” Csilla férfi képviselőtársa, az alpolgármester Endre is hiányolja: „Az azért hiányzik, hogy a nőknek a szabályozó, kiegyenlítő szerepe, azért az általában érvényesülni szokott, és itt azért ez kevés. A nők kevésbé hajlamosak konfrontációra, sokkal hamarabb hajlandók keresni a kompromisszumot.” Épp erre hivatkozva ismeri el, hogy a nők alacsonyabb száma a testületben problematikus.

A „mit változtatna a helyi politikán a nők nagyobb arányú jelenléte” kérdésre válaszolva a másik nagyváros alpolgármestere – mint sok más férfitársa – az egyenlő bánásmód elvének érvényesülését védelmezve, mialatt „semlegességét” igyekszik bizonygatni, meglepő értelmezést ad a kérdésnek: „Bocsásson meg nekem, ha ilyen férfi szemmel mondok szentenciát, de ha a polgármesterről azt mondtam, hogy nem nőként polgármester, akkor a hölgy képviselők

¹² Ez utóbbi állítását egy konkrét példa elmondásával is igyekezett alátámasztani.

¹³ A kutatás eredményeit az érdekeltek egy részével megvitató MONA-szemináriumon az egyik kis falu képviselőasszonya már beszámolt arról, hogy ha vállalkozók vannak a testületben, akkor nem emelnek iparüzési adót, ugyanezek a férfiak viszont „morognak, ha iskolatámogatásról van szó”.

nem nőként képviselők, tehát nem jut eszünkbe róluk, hogy nők – nem beszélnek többes számban – nekem nem jut. A 2-3 orvosnő, aki a testületben hölgy, és a legújabb tagunk közül talán az utóbbi az, aki nőként tud megjelenni. Egyfajta, nem fiatal korban levő juppiként, aki a szakmájában teljesen profi, és úgy is néz ki, mint egy hölgy, aki jól öltözik, ennek megfelelően viselkedik, aki valamikor nagyon csinos volt – ezt elbeszélésekből tudom, mert én nem emlékszem rá. Róla igen, a három orvos hölgyről nem lehet elmondani.”

Maga a kérdés távol áll a legtöbb megkérdezett férfi helyi politikustól. A kisvárosi Norbert a mindössze három nő képviselőtársa közül arról az egyről, akivel egyáltalán tárgyalni szokott, ilyen „dicsérő” szavakkal kezdi jellemzését: *„Ő látja a saját korlátait és a lehetőségeket is – ez fontos – nem ambicionálja túl magát”.*

Fordított helyzetben a két, nőtöbbségű falusi testületben a megkérdezett férfiak saját nemüket védik. Egyikőjük szerint azért vannak a nők többségben, mert ez *„pedagógus társaság”,* ahol zömmel nők vannak. A másikuk egyszerűen véletlennek titulálja a helyzetet, az *„nem mutat semmi olyasmit, hogy a nők lennének aktívabbak.”* Ez a fajta vélemény alátámasztja, hogy a megkérdezett nők számára rendezett szemináriumon egy falusi tanárnő panaszja korántsem tekinthető egyedi problémának. Szerinte ugyanis a kistelepüléseken a fiatalokkal és a nőkkel szemben előítéletesek, majd hozzáteszi: *„nálunk van 6-8 nő képviselő – ők húznak, a férfiak meg féltékenyek a nők munkával szerzett sikereire.”*

A régióra oly jellemző, a szocializmusban pejoratív értelmet kapott feminizmustól való elhatárolódás éppúgy, mint a patriarchális viszonyok társadalmi diskurzusokban való elhallgatása hozzájárult ahhoz, hogy a fent bemutatottak ellenére a helyi politikába bekerült nők első reakciója is egyértelműen elhárító. Összhangban van a poszt-szocialista országokban a nőket nemük miatt érő igazságtalanságokkal szemben tanúsított viszonylag „kisebb érzékenységgel” (Neményi 1994): állításuk szerint nem érzik hátrányát annak, hogy nőként politizálnak. Ennek legvégletesebb példája a felsőfokú végzettségű Dóra, a tíz fideszes képviselőtestületi tag közt egyedüli nő, aki határozottan tiltakozik esetleges hátrányos helyzete feltételezése ellen is, s egyéni sikerként élve meg, hogy befogadták, nem veszi észre e befogadás visszasságait, pláne azt a lehetőséget nem, hogy ő talán felszólalhatna nőtársai érdekében: *„Nem, a fiúk engem teljes mértékben elfogadnak, és amit mondok, annak súlya van. Egyrészt fiúsítva is vagyok, mert úgy káromkodnak előttem, mint a kocsis. (...) Ez inkább befogadás – én látom, hogy néha eljönnek a feleségek és akkor mondanak valamit, és akkor mondják, hogy »te hallgass«. Nekem ezt soha nem merték mondani.”*

Csakhogy interjúalanyaink karrierútjainak felvázolása közben előbb-utóbb sorozatban kerülnek felszínre a meglegedettségnek nagyon is ellentmondó példák:¹⁴ részben a korábban már bemutatott közéleti szerepléseikkel, de főleg valamilyen pozícióra való kiválasztásukkal kapcsolatban, részben a testületi tevékenységüket elemezve vagy kisebbségi helyzetüket értékelve. Hárman nem mulasztják el megjegyezni: a közéleten kívüli munka világában is azt tapasztalták, hogy ugyanazért a bérért a nőknek jobban meg kell dolgozniuk. Közülük a szolgáltatásban elhelyezkedett Ibolyának *„csak nagy sokára sikerült csoportvezetői beosztásba jutni”:* *„Körülöttem az összes csoportvezető férfi volt. Pályáztam magasabb beosztásra, de még a személyzetis munkakört is férfi kapta meg.”*

Edit általános következtetések levonásáig is eljut: *„A nőiség az inkább azért hátrány, mert ebben a mai magyar társadalomban többet kell lerakni az asztalra. Én ezt láttam a gazdaságban is. Bőven én vezettem már régen a gyárat valójában, de még volt egy férfi főnököm, mert fölfelé csak úgy lehetett a dolgot eladni. És ezt ő is tudta, mindenki tudta, hogy már régen én csinálom.”*

Ők a helyi politikai részvétel nemi egyenlőtlenségeit is direkt kimondják, amit rajtuk kívül Ágnes és a kérdezettek közt legidősebb Matild fogalmaz meg egyértelműen. Előbbi szerint: *„Napjainkban sem a társadalom, sem a férfi politikusok nem úgy fogadják el a nőket, ahogy kellene”.* Utóbbi inkább saját reakciójukon keresztül teszi félreérthetlenné véleményét: *„Elfogadtuk, hogy többet kell dolgoznunk azért, hogy elfogadjanak minket. Hárman vagyunk nők, mi ezért nem politizálunk – mi dolgozunk. A férfiak politizálnak.”*

Mégis, a legkritikusabbakra is jellemző, hogy saját pártjukban sem kelnek harcra e jelenség ellen. Pedig Kriszta bevallja, hogy míg az első ciklusban az volt a legnehezebb, hogy egyedül volt MSZP-s, a következőben a frakcióján belül ő volt az egyetlen nő, ami bizonyos értelemben azért volt problémásabb, mert *„a férfiak nehezen viselték el azt, hogy van egy nő.”* Mint korábban jeleztük, a Fideszben sem könnyebb a helyzet, hiszen Edit szerint szóba sem érdemes hozni az egyenlőtlen férfi-nő viszonyokat pártjában. Inkább a szülők generációjánál a családi életben többek által ellesett taktikát választja: *„Én igyekeztem a saját területemen olyan döntéseket hozni, vagy olyanokat oktrojálni a fiúk fejébe, amit elfogadtak mint saját ideájukat, hogy akkor ez így jó lesz.”*

Azzal, hogy felvállalják politikai szerepüket a nők érdekeinek képviseletére, a megkérdezett képviselőnők között – úgy tűnik – csupán ketten „dicsekedhetnek”. Ibolya még MSZMP-s káder korszakában tanulta ki a nőpolitikát. Az

¹⁴ Ez szinte felel is Neményi Mária (1994) kérdésére, hogy vajon a poszt-szocialista országokban a nők valóban kevesebb hátrányt szenvednek-e el nemi hovatartozásuk miatt, mint nyugati társaik, vagy csupán ingerküszöbük magasabb a társadalom többek között fent említett jellemzői és saját demokratikus felfogásuk kevésbé érettebb volta miatt.

volt a feladata, hogy erősítse a nők szerepvállalását, ahol csak tudja. Úgy tűnik, bár jóval behatároltabb keretek között, ezt ma is megpróbálja gyakorolni (igaz, nem adott róla információt, milyen sikerrel), s elmondása szerint: „*Én próbálok tenni helyi szinten, hogy a választáson rajtam kívül legyen női jelölt az MSZP részéről.*”

A parlamenti képviselőként is dolgozó Katának sokkal nagyobb a mozgásteret, s céltudatosan előretételekintve azt állítja, polgármesteri tevékenysége befejezése után szociál- és nőpolitikával szeretne foglalkozni, amiről határozott elképzelései vannak: „*Ami miatt én vállalnék ott szerepet, hogy a választási lehetősége legyen meg az embernek. Afelel kellene menni a világnak, hogy én dönthessek, hogy most anya akarok lenni vagy dolgozni akarok. Ez a választási lehetőség ma nincs meg, és én ezért akarok dolgozni. És amikor a pártnak csináltuk a szociálpolitikai programot, az egész programom az volt, hogy legyen választási lehetőség. Mondok rá példát, tehát a gondolkodásomat akarom mondani. Azt mondtam, ha valaki gyesre akar menni, akkor menjen gyesre, és a gyeset úgy alakítsuk át, hogy az olyan szempontból is munkaviszony legyen, ne csak az évek száma szerint, hanem a jövedelem szerint is. Az egy adózott és nyugdíjallapot képező munkaviszony legyen, mert a társadalom számára fontos, hogy gyereket neveljünk. Ha meg el akar menni dolgozni, akkor ha nagyszülő van, akkor a nagyszülő nyugdíj mellett is kaphasson gyeset – lehet, hogy nem a teljes gyeset, de a felét. Ne így, ahogy most van. Ha meg akarja, akkor vigye bölcsődébe a gyereket. De van három terület, ahol választani lehet. Még tudnék mondani két-három ilyen dolgot, hogy mindig az egész anyagba ezt a gondolkodást vittem be, hogy választási lehetőség, hogy magam döntsem el, hogy 2-3-4 gyerek legyen, de az én személyes döntésem legyen, nem azért, mert én szegény vagyok vagy gazdag vagyok. Tudom, hogy ezek azért szlogenek, meg szövegek, de ha egy jó társadalmat akarunk építeni, akkor valahova errefelé kell menni.*”

Edit, maguknál a nőknél keresve a megoldás kulcsát, jóval kilátástalanabbnak látja az esélyeket: „*Ezen nem lehet változtatni, mert maguk a nők nem akarnak ezen változtatni. Én azt látom, hogy a nőknek nagy százaléka néha morog, de valahogy mégis szereti ezt a lesajnáló álláspontot. A fiatalabb lányok nem. A most ilyen 25 és 30 körüliek, akik legalább két nyelven beszélnek és jó családból valók, tehát nem probléma, hogy legyen önálló lakásuk, meg nem akarnak férjhez menni meg gyereket vállalni, azok már nem, azok már öntudatosak. De az én korosztályom [negyvenesek] vagy az idősebbek, azokban bennük van. Ezt lehet látni, itt a hivatalban nagyon sok nő dolgozik, de a vezetők azok férfiak: polgármester, a helyettese, a jegyző. És amikor ilyen vezetőválasztási problémák voltak jegyző ügyben, akkor a hivatal maga is férfit akart. (...) Azt mondták, hogy túl sok a nő.*”

A nők helyzetével kapcsolatos vélemények gyakori összecsengése ellenére a nők közötti összefogásra egyelőre elvétve akad példa. A két vizsgált, igen kis létszámú falusi testület eleve nőtöbbségű, és a képviselők semmilyen csoportosulást nem tartanak helyénvalónak. A városok közül viszont érdekes módon a legizibb pártharcok színhelyén ismerik el az ellenfél-pártok női tagjai, hogy ők tudnak együtt dolgozni. A durva hangnemre panaszkodó MSZP-s Ibo-lya szavaival: „*A két hölgyel sokkal jobb az én kapcsolatom, a nők jobban megértik egymást. Többször volt, hogy egy-egy napirend kapcsán megbeszéltük, hogy támogatjuk egymást. Velük jó a viszony.*”

Az egyik vizsgált megyében a többi tucat polgármesternő évente kétszer összeül, s az elmondottak szerint különböző pártállásuk ellenére jól megértik egymást. Egy-egy – városi – testületen belül azonban a kérdést érintő megkérdettek nem igazán látják áthághatónak a pártérdekeket. Edit szerint: „*Független képviselő nincsen, mert az ugye akkor lenne nyerő, ha többen lennének, például négy vagy öt – akkor a függetlenség, mint olyan, erő lenne, mert el tudna dönteni dolgokat. Egy-két független nem tud mást, mint valamelyik erőhöz csatlakozni.*”

A parlamenti szinten indult próbálkozások egyelőre szintén kudarcba fulladtak. Az MSZP-s Kata szerint a nőpolitikusok pártok közötti összefogására a hatalmi harcok e legdurvább szférájában még nincs esély: „*A párt az első, és nem voltunk benne sikeresek. Szili Kati hívta össze a női képviselőket (...) aztán Dávid Ibo-lya, és aztán nem volt folytatás. A Fidesz már nem folytatta tovább. Kati azért hívta össze, hogy kicsit ezt a durvaságot húzzuk vissza a Parlamentben mi nők, legyünk ebben kezdeményezők. Nem volt igazán fogadókészség rá.*”

A közélet és a magánélet összekapcsolása – A család mint a nők közéletre nevelésének színtere?

A nők politikai szerepvállalásával foglalkozó kutatások elmaradhatatlan kérdéseként szokás tanulmányozni a közélet és a magánélet egyeztetésének nehézségeit. Interjúalanyaink életútjai legfeljebb színesíthetnék a patriarchális viszonyok érvényesülésének tételét. Mint azt korábban bemutattuk, kisgyermekkel általában el sem mernek vállalni közéleti munkát. Azok, akik bevallják, hogy nem kaptak támogatást férjeiktől, már nem házások, ha pedig sok segítséget kapnak, akkor nem a családon belüli, hanem a makrotársadalmi szinten elvárt nemi szerepektől való „*elhajlás*” miatt érznek büntudatot. Vagyis, könnyen előfordulhat, hogy családjuk fordítja el a nőket a helyi politiká-

tól. Mindezek ismeretében ebben a fejezetben inkább arra keressük a választ, hogy az általunk megismert sikeres nők családi és közéletének összekapcsolása mennyiben szolgálhat egyfajta *előiskolául a következő nemzedék számára*. Milyen zsákutcai vannak a család e közéletre nevelő tevékenységének?

A megkérdezettek segítség nélkül vagy – többségben – segítséggel, de valahogyan megoldották a családi és a közélet egyeztetését. Erre azonban csak úgy volt módjuk, ha kisebb-nagyobb mértékben eltértek a konzervatív nemi szerepek követésétől egy modernebb családi munkamegosztást kialakítva. A kérdés: vajon sikerül-e erre gyermekeiket is megtanítani, illetve hogy ők fogadókészek-e erre? A szituáció nem egyedülálló, illetve új, hiszen a szocializmus „teljes foglalkoztatottsága” időszakában a nőknek már tömegesen kellett megtanulniuk a munkahely és a család elvárásaihoz való együttes alkalmazkodást, s mint azt más kutatások bizonyítják, a tradicionális és a modern szerepek egyeztetésére tett erőfeszítések korántsem jelentettek feltétlenül követendő példát gyermekeik – a következő nemzedék – számára (Neményi–Kende 1999).

Vizsgált interjúalanyaink egy része már gyermekeik felnőtté válásának időszakában vállalt közéleti szerepet. Azok körében viszont, akik előbb kerültek a helyi politikába, nem ritka a korábban már jelzett, gyermekeikkel szemben érzett lelkiismeret-furdalás. E mögött pedig könnyen húzódhat meg a felvállalt szerepekkel kapcsolatos frusztráció vagy be nem vallott családi konfliktusok sora is. Az igen régen politizáló Ibolya egyik gyermekével és annak családjával, négy unokájával él együtt. Bár ő ez idáig nem érezte, hogy terhes lenne számára a képviselői munka, sem gyermekei, sem menyei nem vesznek részt a közéletben, s úgy tűnik, nem is értik, ő hogyan képes erre: „(...) egyik sem nyitott e dolgokra. Néha megnézik a képviselő-testületi ülést, és aztán mindig megkérdezik: „anya, hogy bírod?”

A kisvárosi jegyzőként dolgozó, ma már három középiskolást nevelő Ágnes gyermekei már jóval korábban kifejezték nemtetszésüket: „Soha nem volt könnyű egyeztetni a munkát a családdal. Leginkább lelkiismeret-furdalást okozott. Ha a férjem nem olyan, amilyen, akkor nem tudtam volna megoldani. Családunkban a női és férfi szerepvállalás nem tipikusan alakult. Amíg picik voltak, én voltam velük otthon, amikor a legkisebb két éves volt, akkor bölcsődébe adtuk. A férjem ment értük és vitte őket reggel. Rendszeresen előfordult, hogy este tíz órakerétem haza, és akkor szintén a férjem látta el a családot. Azért tudta megoldani, mert 1992-től magántervezőként dolgozik, így többnyire saját maga osztja be az idejét. Sokszor éjszaka dolgozott, nappal pedig apuka volt. Hétfőgőn próbáltam pótolni a hétköznapi elvesztett időt, a házimunkára is többnyire ekkor vagy éjszaka tudtam időt szakítani. A gyerekekkel szemben volt lelkiismeret-furdalásom, és ahogy nőttek, ők is érezték a hiányomat, és sokszor mondták, hogy soha nem vagyok itthon, nem foglalkozom velük. »Miért nem vagy olyan normális, mint más anyuka?« – mondták. Legnehezebb az embernek saját magát elszámolni.” Ágnes nem régen munkahelyet is váltott, s csak most tud lassan megnyugodni: „A gyerekeim most már fel mernek hívni telefonon, ráérek, beszélgetek velük, nem tárgyaláson ülök folytonosan.”

Úgy tűnik, magát a közéleti aktivitást sem igazán tudták interjúalanyaink vonzóvá tenni gyermekeik számára. A politika – különösen választások idején – eldurvult hangnemet senkinek nem könnyű elviselni, de egyes családokban a gyerekekben valószínűleg hosszú távon rossz emlékeket hagy. Jolán szerint például voltak olyan időszakok, amelyek nagyon megviselték, hiszen az egész életük „nyílt színen” zajlik. Márpedig egy olyan kisvárosban, ahol ő tevékenykedik, mindenki mindenről tudomást szerez.

A helyzet persze nagyvárosban sem feltétlenül könnyebb. Ella felnőtt fia ma is sokkal inkább óvja édesanyját a közszerepléstől, minthogy örömmel venné azt: „A fiam nem örül neki. Ő a mai napig azt mondja: »anyu, ne csináld!« Mert ha ír rólam az újság, azt ő nem szereti, az esetenként zavarja. Az ember itt óhatatlanul politikai viták szereplőivé válik. (...) Sajnál vagy félt. Nem, nem szégyelli, abszolút nem szégyelli, nagyon jóban vagyunk 34 éves kora ellenére, de sajnál, meg félt. Ők másképp élik meg, hogy én nyilvánosan vitatkozom valakivel. Sajnos, nem sajnós, ez ma a politika része, hogy nyilvános vitákat is vállalnia kell az embernek, illetve hát, ha erre a színpadra lép, akkor ez is benne van. (...) Az zavarja őt, hogy a személyemet bántják, mert ugye ez előfordul.”

Nyilván nem véletlen, hogy a megkérdezett helyi képviselőnők gyermekei – így lányai – nem léptek anyjuk nyomdokaiba. Az MSZP-s Kata ilyen szempontból nem lányában, hanem fiában reménykedett – hiába: „A fiamat gondoltam, mert ő »lakitelkes MDF-es« volt és ő történelem szakos és ilyen nagy rebellis volt, olvasta a »Fordulat és Reform«-ot, meg ilyen dolgokat, és nagyon el vagyok keseredve, hogy teljesen elfordult a politikától. Nem tetszik neki, és befordult a család felé. Van két unokám, őket neveli, meg tv-t néznek, meg olvasnak, mindent figyelemmel kísér, de már nem akar (...)”

Antónia lánya falujukból a közeli megyeszékhelyre jár dolgozni, oda hordja a gyerekét is óvodába, este szintén vele van elfoglalva. Édesanyja ezzel az időhiánnyal mentegeti, s azért hozzáteszi, „talán nem is szereti annyira a közösséget”, de tény, hogy a faluban bármit szerveznek, nem vesz benne részt. Lánya korábbi éveire is visszatekint-

ve Antónia így vonja le a konzekvenciákat: „Ezeket a fiatalokat nem lehet már így terelgetni, ezt a korosztályt. Ők eldöntik maguk, hogy hogyan szeretnék.”

Talán egyedül a helyi politikát is karitatív tevékenységként felfogó, a család megélhetéséért rengeteget dolgozó Sára kapott segítséget közéleti munkájában lányától – bár lehet, hogy édesanyja értékrendjét követve elsősorban neki akart segíteni, hisz amikor arra volt szükség, a háztáji munkában is egyik támasza volt. Sára a kérdésre, hogy vajon örökölték-e aktivitásából a gyerekek, így válaszol: „Sajnos nem. Bár a lányom, hogy itt lakik, és mivel sokan jönnek, hogy ezt segítsek, azt segítsek, ha nem vagyok itthon, akkor mindig mondom neki, hogy »segíts már az embereken, itt vannak a nyomtatványok« – megmutattam, hogy kell csinálni. Tavaly is sokáig a klinikán voltam, és átvette a helyemet Ildikó. Megcsinálta mind, és behozta, hogy »anyu, jól csináltam?« Lehet, hogy ő is későn érő, később fog rájönni, hogy ezt tényleg csinálni kell.”

A társadalmi környezet korántsem nyújt ma a politizáló nők számára olyan elismertséget, hogy ne az áldozatvállalásuk, illetve annak nehézségei, ne a helyi politikai harcokban elszenvedett támadások hagyjanak a lányokban nyomot, hanem a példa, amit érdemes követni. Olyan direkt nevelési módszerek alkalmazásáról pedig, mint Ibo-lya, más nem számolt be: „Én nem bátorítottam eléggé a gyerekeimet. Sokkal több lelkiert lehetett volna beléjük önteni, ezt igyekszem pótolni az unokáimnál. (...) Mi otthon azt játszuk Bogikával, hogy ő az állampolgár és én vagyok a polgármester. Ezt a játékot mindig a gyerek találja ki. A múltkor például elmondta nekem a terhes anyák panaszát, problémáit – hallotta otthon, ahogy erről beszélünk. A múltkor pedig Bogi volt Torgyán József. Ez persze vicc kategóriájába ment, attól függetlenül, hogy okos ember.” Ezek után nem meglepő – még ha a felnőttkori döntésektől még nagyon távolálló eredmény is –, hogy a tízéves Bogi egyszer azzal ment haza az iskolából, hogy ő polgármester vagy igazgató lesz.

Márpedig a szülők hatására induló politikai pályafutás nem az utópiák világába tartozik. Mint azt interjúalanyaink karrierpályája bizonyította, köztük többen kiemelik a családi háttér fontosságát, de arra is volt példa, hogy valaki számára bevallottan is ez volt a legmeghatározóbb élmény.

Trendek – lehetőségek

Az a *sajátos történelmi szituáció*, ami a rendszerváltással, új pártok születésével hozott a helyi politika színpadára nőszereplőket, csupán egyszeri, megismételhetetlen ösztönzőnek tekinthető. Az azonban bizonyosságot nyert, hogy előzetes tapasztalatokkal nem rendelkező emberek is tudnak hatékonyan tevékenykedni a közéletben.

A *politikai pártok szerepe* természetesen továbbra is fontos marad, de mivel egyúttal épp ők a nők helyi önkormányzásba vonásának, illetve ottani karrierjük építésének folytonos megnehezítői is, ezért őket kell a szükséges szemléletváltás elsődleges célpontjainak tekinteni.

- Az a kölcsönös érdekeltség, amely *pártkatonákat „termel ki”*, minden bizonnyal folyamatosan működni fog. Mindazonáltal, az a jövőben is a helyi politika ilyen pártkatonáitól várható legkevésbé, hogy párttól független célokat (mint a nők és a férfiak esélyegyenlőségének elérése) szolgáljanak. Az egypártrendszerrel ellentétben, a mai politikai harcok közepette a pártok számára helyi szinten már „ügyeletes nőfelelősök” kinevelése is „luxusnak” számít (már ahol ezzel egyáltalán elvi egyetértés van).

- Azok a határozott, autonóm személyiségek, akik szükség esetén pártjukkal is vitázva *értékrationális* módon politizálnak, feltehetően a nők érdekeinek képviselőire is előbb lennének csatasorba állíthatóak, mint fentebb említett társaik. Csakhogy a pártok közti és azokon belüli hatalmi harcok s az eldurvult hangnem épp az ő tevékenységüket nehezíti meg a legjobban – tapasztalataink szerint főleg a városokban. Ezért a közéletben aktív nők összefogása – többek között helyi nőszervezetek közreműködésével szervezett programok segítségével – az ő egyéni harcaikat támogathatná meg legjobban, illetve fordítva: valószínűleg ők győzhetők meg leginkább pártjaik „nőkérdéssel” (esélyegyenlőséggel) kapcsolatos szemléletformálására.

A kelet-közép-európai társadalmak átmenetből adódó sajátos jegyeinek elhalványulásával elvileg növekvő fontosságot kaphatna a *családok* közvetlen ösztönző szerepe a nők helyi politikai részvételének növelésében. Az eredmény elmaradásáért azonban egyelőre főleg külső tényezők, így a politizálás durva hangneme mellett a nemi szerepekkel kapcsolatos konzervatív társadalmi elvárások továbbélése tehető felelőssé – a patriarchális viszonyok egy-egy családon belüli megszűnése önmagában messze nem elegendő. Ebben a kérdésben kevés siker várható a helyi nőszervezetektől is, hiszen, ha egyáltalán léteznek, korántsem feltétlenül hívei a tradicionális szerepek megváltoztatásának. A leggyorsabban valószínűleg olyan összefogásoktól várható segítség, mint a polgármesternők egyik me-

gyében megismert találkozási, melyek a munkához hasznos tapasztalatcserén túl támogatást adhatnak a családi és a közélet egyeztetésével kapcsolatos problémák kezeléséhez is – ha mást nem, legalább a „sorsközösség” lelki támaszát nyújtva.

Azt a feltételezést, hogy a helyi döntéshozatalba való bekapcsolódás jó *előiskolát* jelenthet a nők számára az országos szintű politikai részvételhez, nem erősítették meg kvalitatív vizsgálataink. A nagyobb városokban, ahol megfelelő nyilvánosságot kaphat a helyi közéleti tevékenység, s ahonnan ezért összemérhetetlenül nagyobb arányban „emelik ki” a pártok jelöltjeiket, egyelőre minimális esélyt adnak a nőknek a vezető pozícióba kerülésre. A falvakban viszont, ahol legnagyobb arányban van módjuk rátermettségük bizonyítására, a pártfüggetlenség számít értéknek, illetve ennek felvállalásával könnyebb boldogulni – innen ezért nincs átjárás a „nagypolitikába”¹⁵. Ráadásul interjúalanyaink általában nem is tartják „felcserélhetőnek” a helyit az országos politikával. Még a két megkérdezett férfi nagyvárosi alpolgármester sem vágyik a Parlamentbe. Endre a maradék magánéletéről nem szívesen mondana le, Iván – állítása szerint – a családját nem adná fel „*semmiféle parlamenti ügyért*”. Bár szerinte az országgyűlés egy „*törvénygyár*” „*belterjes működéssel*”, szemben a helyi politika szépségeivel, más kontextusban mégis bevallja: „(...) *érdekelni érdekel, tehát álságos lenne azt mondani, hogy a Parlament nem érdekel egy politikust – a politizálás csúcsa a Parlament. Ez így van, és nem akarom azt állítani, hogy »ugyan már, ezt helyben is lehet«.* Nem, egy politikusnak nyilván a politika csúcsa kell, hogy legyen a cél. Én meg azt mondom erre, hogy (...) én jól érzem magam itt a városban, egyrészt olyan régen már látom a saját pártomat, hogy azt is látom, hogy működik a Parlamentben a saját pártom, én oda nem vágyom.”

Párt- és képviselőtársa, Kata mindenestre nyilván egyúttal „el is veszi előle” ezt a lehetőséget, lévén, hogy helyi pozíciója mellett országgyűlési képviselőként is dolgozik. Ő kettős tapasztalataira építve állítja, hogy a helyi politika inkább való a nőknek: „(...) *mert közelebbi az emberi kapcsolat, és egy nőnek fontos az emberi kapcsolat, a visszajelzés – a rossz is azonnal jön. (...) A helyi politikában sokkal közvetlenebb, gyorsabb a visszajelzés, és mivel a nő ilyen anyaszerepet tölt be, ilyen kézzelfogható szerepet. (...) Szerintem azért jók a női polgármesterek, meg kell nézni!*”

A felmérésben részt vevők számára rendezett vitán épp az volt az egyik legfontosabb javaslat, hogy ezeknek a sikeres polgármesternőknek a pozitív tapasztalatait kellene széles körben népszerűsíteni a médiának: „*azt kellene bemutatni, hogy e munkának szépségei vannak*”.

A helyi politikai részvétel népszerűsítésére persze az *egész társadalomnak* komoly szüksége volna. A mi kutatásunk ugyan csak az aktív személyekre irányult, de a falusi interjúalanyaink kifejezetten panaszkodtak környezetük érdektelenségére. Abban a vizsgált kisvárosban pedig, ahol a nőkre vonatkozóan átfogóbb kutatások is folynak, a megkérdezett nők túlnyomó többségét – elsősorban a munkásokat és a kistisztviselőket – sem a helyi, sem az országos politika nem érdekli (Kovács–Váradai 1997). Egy települési szinten folyó lengyelországi vizsgálat némileg hasonló összefüggésekre mutat rá: elsősorban a *biztos anyagi helyzetű* lakosok aktívak a helyi közéletben. A legtöbb ember számára a megélhetés megteremtése s a család támogatása az elsődleges prioritás, és csak másodsorban gondolnak a társadalmi és közösségi aktivitásra (Graham–Regulska 1996). A nők helyi politikában való részvételét sem lehet tehát pusztán „nőkérdésként” kezelni (Neményi 1994) és fordítva: valóban tudomásul kellene vennünk, hogy „a nők részvétele a közügyek irányításában nemcsak a lassan kibontakozó társadalmi emancipáció ügyét viszi előre, hanem a demokrácia minőségét is emeli” (Zentai 2001: 5).

Ha végül a társadalom rétegzettségén túl kutatásunk sajátos szempontjára, a *területi különbségekre* is tekintettel vagyunk, akkor az alábbi következtetéseket vonhatjuk le:

- A nők helyi politikai részvételének különbségeiért a települési, de főleg a *térségi gazdasági* fejlettség mértéke a vártnál jóval kevésbé látszik felelősnek. Új szempont lehet azonban, hogy az EU regionális politikájától ösztönözve a jövőben várhatóan tovább nő a kistérségi társulások szerepe, a támogatandó hátrányos helyzetű területeken pedig nagyobb az érdekeltség a települések összefogására. Bár jelen kutatásunk erre a kérdésre nem terjedt ki, de ismereteink szerint a nők közéleti aktivitására ilyen kistérségekben már most is vannak követendő példák. Ezekre, ezen a területi szinten kezdeményezett programokra tehát érdemes nagyobb figyelmet fordítani a nőmozgalmaknak is, megtalálni a kapcsolatot a területfejlesztési és a férfi–nő társadalmi viszony javítását célzó társadalmi diskurzusok, pilot programok között.

- Egészen más helyzet a *településhierarchia* mentén kialakult különbségekkel. Korántsem azonos ösztönzők terelik a nőket a helyi politika színterére, s vonják el őket onnan a kis falvakban, a kisebb vagy nagyobb városokban, s még kevésbé egyforma az önkormányzás módja, stílusa. Elsősorban a pártosodottság eltérő szintjei a meghatáro-

¹⁵ Talán ebben a kérdésben lenne leginkább hasznos nemzetközi kutatásunk eredményeit felhasználva további vizsgálatokat végezni. Nyilván fontos tanulságokkal szolgálna, ha részletebben megismerhetnénk az okait annak a magyarországitól eltérő szlovéniai „sajátosságoknak”, hogy az ottani interjúk felmérésben részt vevő helyi politikában sikeres nők egy jelentős része milyen megfontolással vállalta, hogy a parlamenti választásokon is induljon (lásd Antti et al 2002).

zóak, de más a súlya és a következménye például a nyilvánosságnak, a döntéshozók helyi társadalomba való integráltságának is. Ilyen szempontból természetesen minden egyes lokalitás teljesen egyedi körülményeket biztosít. Ha azonban elfogadjuk Joanna Regulska (1996) véleményét, miszerint a globális és a lokális léptékben folyik a nők politikai aktivitásának túlnyomó része, a globális kapcsolatépítésből a nők erőt és legitimitást nyerhetnek, amit aztán sikerrel hasznosíthatnak lokálisan, akkor különös jelentőséget tulajdoníthatunk a különböző településeken tevékenykedő nők együttműködésének is. Az interjúalanyainknak szervezett szeminárium kiválóan bizonyította: van mit tanulni egymástól a falu és a város helyi politikában aktív asszonyainak, nem is szólva közös gondjaik azonos társadalmi gyökerei felismerésének fontosságáról.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Antić G. M., Brečko, N. B., Jeram, J., Burja, B. V., Selišnik, I.: *Women in local governments and local policy-making: Hungary – Slovenia compared. National report for Slovenia*. Ljubljana: Peace Institute, 2002. Manuscript
- Graham, Ann – Regulska, Joanna: *Creating political space for women*. New Brunswick: Center for Russian, Central and East European Studies, Rutgers, The State University of New Jersey, 1996. Manuscript
- Kiss Róbert: Nők a közéletben. In: Lévai, Katalin, Kiss, Róbert, Gyulavári, Tamás (szerk.): *Vegyesváltó. Pillanatképek nőkről, férfiakra*. Budapest: Egyenlő Esélyek Alapítvány, 1999. 77–94. oldal
- Kovács Katalin – Váradi Monika Mária: Kisvárosi nők. *Beszélő*, II. (1.), 1997. 3858. oldal
- Lehmann Hedvig: *Training women executives in Hungarian local governments. Analysis of in-depth interviews*. Budapest: MONA, 1999. Manuscript
- Lévai Katalin – Kiss, Róbert: Nők a közéletben In: Pongrácz Tiborné – Tóth István György (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és a férfiak helyzetéről*. Budapest: TÁRKI, Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviselési Titkársága, 1999. 40–50. oldal
- Neményi Mária: Miért nincs Magyarországon nőmozgalom? In: Hadas Miklós. (szerk.) *Férfiuralom*. Budapest: Replika Könyvek, Replika Kör, 1994. 235–245. oldal
- Neményi Mária. – Kende Anna. 1999: Anyák és lányok. – *Replika*, 35, 1999. 117–141. oldal
- Regulska, Joanna: Politics, Political and Gender in Central and Eastern Europe: a Relation in Making. In: *Knežević, Đ Dilić, K. (eds.) Vlast bez žena ili dugi marš / Governments Without Women or the Long March*. Zagreb: CIP, 1996. pp. 8189.
- Táll Éva (szerk.): *Az új demokrácia önkormányzati vezetői*. Tanulmányok. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, 2000.
- Timár Judit: Geographical aspects of changing conditions of women in post-socialist Hungary. In: Kovács Z. (ed.): *Hungary towards the 21st century. – the Human geography of transition*. Budapest: Geographical Research Institute, 2000. 151-167. oldal
- Schwarz Gyöngyi: *Politikusinterjúk egy kisfaluban és egy nagyvárosban*. Budapest: Regionális Kutatások Központja, 2001. Kézirat
- Szoboszlai György: Az 1990. évi önkormányzati választások politikuma. Változások a politikai erőviszonyokban. In: Bóhm Antal – Szoboszlai György (szerk.): *Önkormányzati választások 1990*. Budapest: MTA Politikatudományi Intézete, 1992. 11–32. oldal
- Vajda, Ágnes: Az 1990-ben megválasztott képviselők és polgármesterek. – *Statisztikai Szemle*, 10, 1991. 774–788. oldal
- Váradi Monika Mária: *Életutak egy mezőváros társadalmában*. Budapest: Regionális Kutatások Központja, 2001. Kézirat
- Velkey Gábor: Az önkormányzatok pártosodottsága. Egy empirikus vizsgálat tapasztalatai Békés megyében. – *Társadalmi Szemle* 11, 1994. 21–35. oldal
- Zentai Violetta: Nők és férfiak a politikában: megosztott és megosztó lehetőségek. In: Lestál Zsuzsa (szerk.): *Szerepek, szabályok, számok. Férfiak és nők a politikában*. Budapest: MONA, 2001. 5–10. oldal

